दायित्व

(साहित्यिक मासिक)

वर्ष ११ | वैसाख २०५४ | पूर्णाङ्क - २८

प्रधान संपादक/प्रकाशक
रामप्रसाद पन्त
फोन. ४८६४७६

व्यवस्थापक
लक्ष्मी पन्त
फोन. ४८६४२७

संपादन सल्लाहकार
ठाकुरप्रसाद शर्मा
फोन. ४८३४२६

प्रतिनिधि
केशबराज पन्त

विशेष सहयोगी
विनोद ढुंगेल

सहयोगी
उपेन्द्र ढुंगेल
मुकुन्द शर्मा
ऋषिराम डी.सी.

कार्यालय
घ.१- ६०१ चाबहिल, काठमाडौं
फोन. ४७४९८३
पो.ब.नं ६७६६, काठमाडौं

सहयोग : संस्थागत रु. ३०/-
व्यक्तिगत: रु. १०/-

कथा:

हिसाब पाएको छैन . . . . . .९ — दिनबन्धु शर्मा
यो एउटा कथा. . . . . .१७ — रोशन थापा ' निरव'
अनिर्णय . . . . . .२५ — कश्यप अधिकारी

लेख/निबन्ध/समालोचना

निबन्ध विधा र यसको आयाम. . . . . .१ — दुर्गाप्रसाद अर्याल
ऊ . . . . . .११ — छायादत्त न्यौपाने 'बगर'
बिलक्षण प्रतिभाका प्रतिमूर्ति..... . . . .१३ — रुद्रराज मास्के
'श्र' नेपाली अक्षर नहुनु पर्छ. . . . . .२० — तिलक पौडेल

नाटक

बुलाकी. . . . . .३ — मुक्ति उपाध्याय

यात्रा / संस्मरण

ग्वाली चौरबाट वाहुन थोक . . . . . .२२ — सूब सेन
सलामत् देताइ अर्थात स्वागतम्. . . . . .२७ — रामप्रसाद पन्त

कविता / गजल / गीत

धर्तिचन्द्र 'यात्री'-८ / रामहरि ढुंगाना-१६ / कैलाशसिह ठकुरी-२१ / अम्बिका डी.सी-२४
सिर्जना शर्मा-२४ / ऋषिराम डी.सी-२९ /रत्न प्रजापति-२९ /सुरेन्द्रजंग बराल २९
साथमा: दायित्व बोल्छ ! साहित्यिक गतिविधि/ विविध जानकारी ।

मुद्रक :- अल प्रिन्टिङ्ग प्रेस फोन नं. ४७४-१०५, चाबहिल चोक, काठमाडौं

कम्प्यूटर
कम्प्यूसफ्ट (प्रा.) लि. *(पपला रेग्मी)* चाबहिल चोक, फोन नं. ४८२४३४

आवरण :- रमेश पौडेल

सम्पादकीय

❒ मान्छेले विश्वासघात किन गर्छ ! मान्छे किन यति साह्रो बेइमान हुँदै गैरहेको छ ! हाम्रो मन किन सफा छैन ! हामी किन ढाँट छल र कपटको खेल खेल्छौं ! हाम्रो उच्च संस्कृति र कुलिन परम्पराको सम्मान हामी किन गर्न सकिरहेका छैनौं ! आफ्नो आदर्श र संस्कारको रक्षा गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता समेत हामीमा किन रहन सकेन ! हाम्रो विचार र मन किन कलुषित हुँदै गैरहेको छ ! हामी आफ्नो स्वाभिमानमा तटस्थ रहन किन सकिरहेका छैनौं ! हामीमा काम गर्ने जाँगर किन मरेर जाँदैछ ! हामी भित्र लोभ लालचको मात्रा किन बढ्दैछ ! हामी परिश्रमको कमाइ खान किन तयार छैनौं ! चाकडी र गुलामीको पछाडि हामी किन दौडिन्छौं ! हामी दुश्छर खेल किन खेल्छौं र अर्कालाई तल खसाल्ने कोशिष किन गर्छौं ? यस कुराको ज्ञान हामीमा किन जागृत हुँदैन कि आफूले खनेको खाल्डोमा हामी आफै पर्छौं ।

❒ मेरी चारवर्षे छोरी भरखरै कोठाभित्र पसी र भनी - बाबाले Home work (गृहकार्य) गर्न लागेको ? 'हो' होमवर्क गरेन भने सरले पिट्छ हो ? 'हो' कस्तो सफा मन छ यस अबोध बालिकाको । तर म भनें त्यहींनेर झुट बोलिसकें । झुट बोल्न सिकाइसकें । स्पष्ट कुरा बुझाउन खोजिन । बुझाउने प्रयास गरिन । विचरीको के दोष ! मान्छे जति ठूलो हुँदै जान्छ, जति बुझ्दै जान्छ त्यति नै छलकपटको जालोभित्र रुमल्लिँदै जान्छ यसरी कि माकुराको जालोभित्र झिंगा ।

❒ दायित्व के चाहन्छ ? सबैको दायित्व, कर्तव्यको दायित्व, विश्वास र इमान्दारिताको दायित्व । तर विश्वासै विश्वासमा आश्वस्त पारेर दायित्वको बदनाम गर्न खोज्ने परिपाटी विकसित हुन लागेको कुरा सुन्नमा आएको छ । दायित्वको परिचय-पत्र देखाएर दायित्वको बिल, प्याड र छापको गलत उपयोग गरी नीच स्वार्थ पुरा गर्ने नराधमहरू देखि सावधान हुन हामी सम्बन्धित पक्षलाई अनुरोध गर्दछौं र त्यस्ता संकास्पद व्यक्ति देखेमा दायित्वका प्रधान संपादकलाई सूचित गर्न समेत अभ्यर्थना गर्दछौं । पहिले पहिले पनि को-कस्ले कहाँ कहाँ के के खाए र जात फाले त्यो दायित्वले प्रसस्त सुन्दै आएको हो, बुझ्दै आएको हो । यहाँ यस्तै हुने गर्छ । एउटाको नाम बेचेर मोज गर्ने परिपाटी आजको होइन, सस्कार बनिसकेको छ । नैतिक मृत्यु भैसकेपछि सञ्जिवनीको चाह गर्ने र अरुको घर भत्काई तमासा हेर्न खोज्ने परिपाटी पनि नौलो होइन । तर यो चिरस्थायी रहँदैन । रहेको छैन । रहनु हुँदैन । यी भोगाइहरु दायित्वले भोगिसकेको छ । यही हो दायित्वलाई परेको विश्वासको संकट । दायित्वले अत्यन्तै विश्वास गर्छ र विश्वासको संकटमा पर्छ । यो दायित्वको नियति नै भैसकेको छ । तर विश्वासको आधार नभैकन दायित्व चल्दैन भन्ने हाम्रो मान्यता रहेको छ ।

❒ जे होस् लेखक महानुभावहरुबाट दायित्वले ठूलो माया र सद्भाव पाएको छ । विज्ञापन दाता शुभचिन्तक मित्रहरुबाट त्यत्तिकै ठूलो आस्था र विश्वास आर्जन गरेको छ । यसैगरी प्रिय पाठकहरुबाट प्राप्त प्रतिकृयाले पनि हामीलाई लक्ष्योन्मुख हुने आशाको सञ्चार भएको छ । बस् यति भए पुग्छ दायित्वलाई । यसै त्रिकोणात्मक सम्बन्धमा अनुबन्धित भएर त हामीले पत्तै नपाइकन एक दशक विताइसकेछौं । अस्ति जस्तो लाग्छ, हामीले दायित्व प्रकाशन गर्ने चर्चा गर्दै थियौं ।

❒ पुछारमा- जन्त जाने दुलाहा विसंने भन्ने उखान हामीकहाँ लागु हुने गरेको छ । अर्थात् जुन विषयको कार्यक्रम गरिन्छ त्यस विषयसँग संबन्धित व्यक्तित्वलाई नै विसिंने गरिन्छ । तात्पर्य यो हो कि - कि त विषय नै छुट्याइनु हुँदैन, यदि विषय छुट्याइन्छ भने त्यस विषयसँग विज्ञ वा भुक्तभोगी व्यक्ति पनि छुटाइनु भएन । यो प्रजातन्त्रको नाममा उत्पन्न विचार हो कि ? हाम्रो एउटा सुझाव मात्र ।

❒ नववर्ष २०५४ ले सम्पूर्ण देशवासीहरुलाई सुख, शान्ति, सद्बुद्धि, सद्विचार र सदाचारतर्फ उन्मुख हुने प्रेरणा प्रदान गरोस् । हाम्रो शुभकामना !

निबन्ध विधा अव आएर मोन्तेन र बेकनका परिभाषामा सीमित रहन सक्तैन ।

निबन्ध साहित्यलाई अभिव्यक्तिगत स्वभावका दृष्टिले र विषयगत प्रकृतिका दृष्टिले वर्गीकरण गर्दै आएको पाइन्छ । यस प्रकारको आधारबाट गरिएको वर्गीकरण अनुसार भावात्मक र वस्तुगत, वर्णनात्मक र विवरणात्मक आत्मपरक र विषयपरक निबन्ध भएको देखिन्छ । यी वर्गीकृत नाममा आधुनिक निबन्ध साहित्य सीमाबद्ध हुन गाह्रो पर्छ । आधुनिक निबन्ध साहित्यले प्राप्त गरेको बाह्य तथा आन्तरिक संरचनाको स्वरुपलाई नियाल्दा मूलरुपमा यसलाई वस्तुनिष्ठ र भावनिष्ठ भनेर विभाजन गर्नु उचित देखिन्छ । वस्तुनिष्ठ निबन्धमा वस्तुतथ्यलाई आधार बनाएर विषयका समग्रतालाई निश्चित कलेवरमा खास-खास शैलीलाई उपयोग गरेर विषय संरचना गर्ने गरिन्छ । यस्ता निबन्धमा के-कस्तो कहाँ, कति, किन, कसरी, जस्ता प्रश्नशील जिज्ञासाहरुको समुचित पूर्ति भएको पाइन्छ । युक्तिपूर्वक वस्तुतथ्यलाई अगाडि सारेर बौद्धिक जिज्ञासा पूर्ति गर्ने ध्येयले संरचना गरिने माध्यम आकारको लगभग हजार पन्धसय शब्दको यस्तो निबन्धमा रुचि, अनुभूति कल्पना र तीव्रतम आत्माभिव्यञ्जनाको सन्निवेश कम मात्रामा हुन्छ । यस किसिमका निबन्धमा पाठकले रसास्वादन गर्ने भन्दा विषयगत जानकारी गर्ने सूचनामूलक ज्ञान प्रात हुने देखिन्छ ।

भावपिष्ठ निबन्धमा वैयक्तिकता भावात्मकता कल्पनाको प्रवाह र भाषिक लालित्य तथा शैलीगत माधुर्य विशेषरुपले हुने गरेको देखिन्छ । विनयतापूर्वक सुन्दर तथा रागात्मक आत्मभावनामा पाठकहरुलाई प्रेरित गर्न उद्यत भएको भावनिष्ठ निबन्ध पूर्णत: वैचारिक आग्रह र सूचनात्मक ज्ञानबाट निरपेक्ष रहेको हुन्छ । विचार तथा बुद्धिलाई उपयोग गरे पनि अनुभूति र कोमलतम पक्षलाई विशेष जोड दिइएको यस्तो निबन्धमा लेखकीय हार्दिकता तथा आत्मीयता अत्यधिक मात्रामा समावेश भएको हुन्छ । त्यसैले भावनिष्ठ निबन्ध आत्मानुभूतिको कलात्मक र सुन्दर गद्यमय अभिव्यक्ति हो । लेखकीय अन्तर्हृदयको मर्म मधुर उच्छलन तथा सहज व्यञ्जना हो । विषयका शुष्कतामा पनि मधुरता र सौहार्दता भर्ने कलात्मक सम्पन्नताको भाषिक रुपरेखा हो । यसले प्रवाहशीलता, स्वच्छन्दता, अनुकूलता र सद्य हृदयस्पर्शीतालाई सहजरुपमा अनुग्रहण गर्दै आफ्नो स्वरुप र सङ्गतिलाई मौलिकताका साथ प्रदर्शित गरेको छ । भावुकता, विचारको तरलता र चिन्तनको कोमलतालाई राम्ररी प्रस्तुत गर्ने भावनिष्ठ निबन्धकारका तुलनामा वस्तुनिष्ठ निबन्धकार बढी बौद्धिक र तार्किक हुनसक्छ । परन्तु सुकोमल भावलाई हृदयग्राही भाषाशैलीमा प्रस्तुत गरी प्राकृत तवरले पाठकहृदय खिच्नसक्ने भावनिष्ठ निबन्धकार सदैव लोकप्रिय बन्दछ ।

यसरी निबन्धको स्वरुप, प्रकृति र विभाजन प्रक्रियालाई समेत अनुगमन गर्दा निबन्धको बाह्य संरचना भएको आयाम पक्षले नै यसको नवीनतम विशेषतालाई अनिश्चितताका साथ प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । रबर्ट लीनले पैंतीस सय शब्ददेखि पाँचहजार शब्दसम्म आकारप्रकारमा निबन्धको आयाम तय गरेतापनि वर्तमानमा आएर निबन्धको आयाम स्पष्ट रुपमा निर्धारण हुन सकेको छैन । वाङ्मय जगत्को विकास र विस्तार बढ्दै गएको क्रममा वाङ्मयकै समकक्षी भएर निबन्ध साहित्यले आफ्नो आयाम विस्तार गरेको पाइन्छ ।

– रामहिटी, काठमाडौं

---- o ----

नव वर्ष २०५४ को सुखद् अवसरमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास वोर्ड

नयाँ वानेश्वर

२०५४

नव वर्ष को सुखद् अवसरमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

ग्रामिण आवास कम्पनी लि.

पुल्चोक, ललितपुर

एकाङ्की नाटक

बुलाकी

-मुक्ति उपाध्याय

पात्र-पात्रा:

१.	वैज्ञानिक	:- २७/२८ वर्षको युवक
२.	नेता	:- ४०/४१ वर्षको व्यक्ति
३.	व्यापारी	:- ४०/४१ वर्षको व्यक्ति
४.	लक्ष्मी	:- २७/२८ वर्षकी युवती
५.	इन्सपेक्टर	:- २९/३० वर्षको व्यक्ति

(एउटा निकै ठूलो कोठा । मामुली खालका दुईबटा कुर्सी र एउटा सानो चिया टेबल छ । एउटा टेबलमाथि टेस्ट ट्यूब, फ्लास्क, बिकरहरू, तराजु, टेबलल्याम्प आदि प्रयोगशालामा चाहिने सर-सामान छन् । केही फ्लास्क, बिकर अनि टेस्टट्यूबहरूमा हरिया, निला, राता, र पहेला रासायनिक तरल पदार्थहरू राखिएका छन् । अर्को टेबलमा एउटा कम्प्यूटर छ । चार-पाँच फीट लामो एउटा दूरबीन एउटा स्ट्याण्डमा राखिएको छ ।

पर्दा खोलिंदा मञ्च अँध्यारो हुन्छ । एउटा गोलो प्रकाश वैज्ञानिकमाथि परेको हुन्छ । वैज्ञानिक कम्प्यूटरको कीबोर्ड थिचेर केही गरिरहेको हुन्छ । बेला-बेला कम्प्यूटरको मनिटरमा सांकेतिक बत्तीहरू धिपिक धिपिक बलिरहेका हुन्छन् । बीच-बीचमा दूरबीनलाई यता र उता घुमाउँदै वैज्ञानिक आकाश तर्फ हेर्छ । केही सोचेझैं गर्छ अनि कुर्सीमा बसेर अलमलिएर केही लेख्दछ । लेख्छ, फेरी सोचे झैं गर्छ, भावुक बन्छ । यसरी वैज्ञानिक आफैमा साह्रै व्यस्त देखिन्छ ।

अचानक नेपथ्यबाट एकजना नेताको आवाज आउँछ । एउटा नेताले लाउने पहिरन उसले पहिरेको हुन्छ । हातमा एउटा ब्रीफकेश हुन्छ ।)

नेता:- (नेपथ्यबाट) वैज्ञानिकज्यू: वैज्ञानिक ज्यू !
(वैज्ञानिकले सुन्दैन । उ आफ्नै धुनमा हुन्छ ।)

नेता:- (नेपथ्यबाटै अलिक चिच्याएर) वैज्ञानिक ज्यू ! ए वैज्ञानिक ज्यू !!

वैज्ञानिक:- (रिसाएर) भगवान् ! कामको बेलामा को हो नि यसरी घाँटी चिरियुञ्जेल चिच्याउने ? (बाहिर हेर्दै) आउनुहोस्, आउनुहोस् । भित्रै आएर घाँटी च्यात्नुहोस् ! (नेताको प्रवेश संगसंगै मञ्चमा उज्यालो फैलिन्छ)

नेता:- नमस्कार वैज्ञानिकज्यू ।

वैज्ञानिक:- (झर्कदै) नमस्कार नमस्कार ।

नेता:- तपाई रिसाउनु भो कि कसो ?

वैज्ञानिक:- किन रिसाउनु र ? तपाई आएकोमा गद्गद् भईरहेको छु ।

नेता:- तपाईले मलाई चिन्नु भएन जस्तो लाग्यो, नि .....?

वैज्ञानिक:- हुनुहोस, मसित समय छैन, काममा व्यस्त छु । जे भन्नु छ चाँडो भन्नुहोस् ।

नेता:- तपाई साह्रै व्यस्त हुनुहुन्छ भन्ने कुरा मलाई थाहा छ । तपाईले गर्न लागेको कुरा हामी पृथ्वीबासीको निम्ति गर्वको कुरा हो । तपाईको काममा म पनि सघाउँछु नि, तन-मन-धन भन्नुहोस् के दिंउ ?

वैज्ञानिक:- (वैज्ञानिक आफ्नै काममा मस्त रहन्छ) चाहिँदैन चाहिँदैन । केही चाहिँदैन मलाई ।

नेता:- वैज्ञानिकज्यू ! तपाईले-खोजी गरेको ग्रह हाम्रो यो पृथ्वीदेखि कति टाढा होला ?

वैज्ञानिक:- (आफ्नो विषयमाथि सोधिएकोले केही उत्सुकता देखाउँदै) के भन्नुभो तपाईले ? कसरी थाहा पाउनु भयो ?

नेता:- कसले के गर्छ त्यो थाहा राख्ने हाम्रो काम नै हो वैज्ञानिकज्यू । तपाईले साँच्चै नै महान् काम गर्न लाग्नु भा' छ । हामीलाई पनि त केही भन्नुहोस् । यस्ता कुराले मलाई पनि साह्रै प्रभावित पार्छ ।

वैज्ञानिक:- हुनत मसित समय छैन । तपाईले साह्रै चासो देखाएकाले छोटकरीमा भन्छु सुन्नुहोस् ।

नेता:- हुन्छ हुन्छ संक्षिप्तमा भन्दा पनि चल्छ ।

वैज्ञानिक:- मानिसको आफ्नै भूलले गर्दा पृथ्वीको प्राकृतिक परितन्त्रमा ठूलो धक्का पुगको छ । मान्छे यहा च्याउ सरी जन्मिरहेका छन, एकदिन यहाँ खुट्टा टेक्ने ठाउँ हुँदैन ।

नेता:- ठीक हो । अब हेर्नुहोस् न 'सरकारले परिवार नियोजनकालागि करोडौं रुपियाँ खर्च गरेको गर्‍यै छ तर कसले सुन्ने ?

वैज्ञानिक:- फेरि अर्कातिर जात, धर्म भाषा लिएर मानिस मानिसमा लडाई छ, युद्ध छ । शान्ति कहीं पनि छैन । मेरो

विचारमा स्वयं मानिस नै एउटा हो र भाषा त केवल उसको विचार आदान-प्रदान गर्ने माध्यम हो । अनि सुचारु रुपले बाँच्नुनै उसको धर्म हो ।

नेता:- वाह वैज्ञानिकज्यू वाह !

वैज्ञानिक:- विनाश हुन्छ भनेर जानि जानि पनि मानिसले लोभ र लालचमा परेर क्षणिक स्वार्थ पूर्तिकालागि वन, जंगल, मास्छन् पशु-पक्षी मारेर सखाप पार्छन् ।

नेता:- अँ .....ठिकै हो ।

वैज्ञानिक:- अनि पैसा कमाउन खोलिएका कल कारखानाले वायु मण्डललाई नष्ट गरिरहेका छन् । पृथ्वीको प्राकृतिक परितन्त्र सृजना हुन करोडौं वर्ष लागेको थियो भने यसलाई मास्न सय वर्ष पनि लाग्ने छैन । यो कुरा मानिसलाई थाहा नभएको पनि होइन ।

नेता: कसरी वैज्ञानिकज्यू ? थाहा भई भई आफ्नो खुट्टामा आफै बञ्चरो हान्छ कसैले ?

वैज्ञानिक:- त्यही त भइरहेको छ यहाँ । पृथ्वीलाई बचाउनु पर्छ भनि पृथ्वी सम्मेलन हाँकिन्छ यहाँ । पृथ्वीको पर्यावरण सन्तुलन राख्न कति नियम कानून बन्छन्, तर भनाई एउटा हुन्छ गराई अर्को हुन्छ । त्यसैले यो स्वार्थी दुनियाँदेखि टाढा अर्कै एउटा स्वच्छ सुन्दर संसार बनाउने मेरो धोको छ ।

नेता:- सुन्दर संसार ? त्यो सुन्दर संसारकोलागि पृथ्वीको कुन भागलाई .... ।

वैज्ञानिक:- होइन नेताज्यू । त्यो संसार यो पृथ्वीमा होइन । पृथ्वी देखि प्राय: एघार प्रकाश वर्षको दूरीमा, हाम्रै आकाश गंगामा एउटा ग्रह छ, जस्मा वनस्पति र प्राणी दुबैको राम्ररी विकास हुन सक्छ । पृथ्वीमा भएका सबै प्रकारका वनस्पति र प्राणीका जातिलाई त्यँहा लगेर राख्छु र एउटा राम्रो परितन्त्र (Ecosystem) साथै सरक्षण कायम गराउंछु ।

नेता:- उत्तम कल्पना !

वैज्ञानिक:- यसलाई केवल कल्पना नसझिनुहोस् नेताज्यू । आउनुहोस् मैले बनाएको यो शक्तिशाली दूरबीन द्वारा 'बुलाकी' लाई हेर्नुहोस् ।

नेता:- बुलाकी ? कसको नाकको बुलाकीको कुरा गर्नु हुन्छ तपाई ?

वैज्ञानिक:- ए हे ! एउटा कुरा त भन्नै बिर्सेछु । त्यो नयाँ ग्रहको नाम मैले 'बुलाकी' राखेको छु ।

नेता:- ग्रहको नाम 'बुलाकी' ! वाह वाह नाम साह्रै मन पऱ्यो । एक पटक 'बुलाकी' को दर्शन पनि गरौं न त ।

वैज्ञानिक:- (दूरबीनको छेउमा गएर) मैले ठिक्क मिलाएर राखेको छु । नघुमाइकन हेर्नुहोस् ।

नेता:- (दूरबीनमा आँखाले हेर्ने प्रयास गर्दै) ल ल ! ..... ए हे ! हो त रहेछ । हरियो वन, जंगल, नदी, पहाड जम्मै पो रहेछ त्यहाँ ।

(दूरबीनबाट आँखा हटाउँदै)

अनि वैज्ञानिकज्यू ! ग्रह 'बुलाकी' मा मान्छे कहिले देखि पठाउन थाल्नु हुन्छ त ?

वैज्ञानिक:- हेर्नुहोस् नेताज्यू ! त्यो ग्रहमा म मान्छे पठाउँदिन । किनभने मान्छेनै यस पृथ्वीको सर्वनाशको जड हो । त्यहाँ गएर 'बुलाकी' लाई सर्वनाश पार्न म दिने छैन ।

नेता:- मानिस पठाउँदिन भन्नुहुन्छ । सबै भन्दा बुद्धिमानी प्राणीनै त मानिस हो ।

वैज्ञानिक:- त्यही बुद्धी भएकाले नै त आज पृथ्वीको यो हाल छ । सास फेर्ने शुद्ध हावा छैन, पानीमा फोहर मैलाले गर्दा जलचर प्राणी सखाप भइसके, जंगल मासिनाले यहाँका पशु-पक्षी हराइसके । पानीको साटो बादलबाट एसिड बर्सिन्छ । मानिस बुद्धिमान् भएकोले होला यस्तो भएको ।

नेता:- 'बुलाकी' को हेरचाह, स्याहार मानिसले जस्तो अरुले गर्न सक्छ र वैज्ञानिकज्यू ?

वैज्ञानिक:- (केही बोल्दैन गहिरो सोचमा डुब्छ) ..... हि .....हुँ

नेता:- जे होस् तपाईले ग्रह 'बुलाकी' मा मानिस पठाउनु हुन्छ नै । मानिस पठाएपछि त्यहाँ एउटा राम्रो, म जस्तो नेताको पनि त खाँचो पर्छ ।

वैज्ञानिक:- के ! के भन्नु भयो ?

नेता:- तपाईलाई जे जस्तो सहयोग चाहिन्छ त्यो म गर्छु नि । तर 'बुलाकी' मा पहिलो मानिस मलाई पठाउनुहोस् । किनभने त्यहाँको प्राकृतिक वातावरण संगसँगै राजनैतिक वातावरण पनि ठिक राख्नु पर्‍यो नि कसो ? मलाई पहिले पठाउनु भयो भने म मेरो पार्टीलाई दरिलो प्रकारले तयार पार्छु र एउटा पनि विरोधी पार्टी नराखी त्यहाँको प्रशासन चलाउने छु । (आफूले ल्याएको ब्रीफकेस अघि सार्दै) यी लिनुहोस् । यो तपाईलाई एउटा सानो कोसेली ।

वैज्ञानिक:- कोसेली ? (रिसाउँदै) नेताज्यू ! तपाईले मलाई 'घुस'

दिन खोज्नु भएको ?

नेता:- घुस नभन्नुहोस् न, वातावरण दूषित हुन्छ ।

वैज्ञानिक:- (रिसाउँदै) जानुहोस् तपाई यहाँबाट गई हाल्नुहोस् ।

नेता:- रिस नगर्नुहोस् वैज्ञानिकज्यू रिसले त जम्मै परितन्त्र (Ecosystem) पो बिगार्छ त ।

वैज्ञानिक:- राम्रो मुखले भन्दै छु तपाई गइहाल्नुहोस् । नचाहिँदो बकवास गर्ने मसित समय छैन ।
(नेतालाई ठेल्दै) जानुहोस् भनेको ।

(ठीक्क त्यतिनै बेला व्यापारीको प्रवेश । धोती-कुर्ता, निधारमा रातो टीको अनि टाउकोमा टोपी लगाएको, एउटा हातले धोतीको फुर्को र ब्रीफकेश अनि अर्को हातले छाता टेक्दै प्रवेश गर्छ ।)

व्यापारी:- अरे नेताज्यो, तपाई पनि यहाँ ? नमस्कार ! नमस्कार ! अहोभाग्य मारो जो थारो दर्शन पायो ।

नेता:- सेठज्यू ! तपाई पनि वैज्ञानिकको घरमा ? किन ? हा ..... हा..... हा ..... बुझें ।

वैज्ञानिक:- ल हेर ! कस्तो अचम्म ! हैन यहाँ एउटालाई पन्छाउन गाह्रो परिसक्यो फेरि अर्को आइपुगेछ । तपाई किन आएको यहाँ ? कसले बोलायो ? यहाँ कसैको काम छैन । तपाईहरु दुवै जानुहोस् ।

व्यापारी:- अरे वैज्ञानिकज्यो किन जरुरत छैन । बल्कि थारो, मारो र नेताको जरुरतले त नयाँ संसारमा राम्रो इकोइस्टेम कायम हुन्छ । हाँ कि ना ?

नेता:- मैले पनि त यही कुरा अघिदेखि भन्दैछु । खै वैज्ञानिकज्यू बुझ्दै बुझ्नुहुन्न ।
(बाक्क लागेर वैज्ञानिक 'खुइ.....अ गरि आफ्नो टाउकोमा समातेर कुर्सीमा बस्छ ।)

व्यापारी:- देखो वैज्ञानिकज्यो इस संसारमे नेता और व्यापार विना कुछ काम बन्दैन । कुछ पनि काम हो पिसा चाहिन्छ पिसा हाँ ..... ।

नेता:- नेताको ब्याकिंग नभै कुनै काम पनि त अघि सर्दैन । तसर्थ नेताको ब्याकिंग अति जरुरी छ ।

व्यापारी:- हेर्नोस् वैज्ञानिकज्यो ! थारोले थारो सो दुसरा ग्रहमा प्राणी बसाल्ने काम थाल्नु भो, त्यो के 'माल' नभै थाल्नु भो ?

वैज्ञानिक:- म सित मेरो पूर्खाको सम्पत्ति छ ।

नेता:- त्यसले कति दिन पुग्छ ? त्यो सिद्धिए पछि बाटामा भिख माग्ने ?

व्यापारी:- थारोलाई 'पिसा' यहाँ पनि चाहिन्छ और उधर भी चाहिन्छ ।

नेता:- 'बुलाकी' भन्नुहोस् सेठज्यू 'बुलाकी' । त्यो नयाँ ग्रहको नाम 'बुलाकी' हो ।

व्यापारी:- अच्छा त्यो नयाँ ग्रहको नाम 'बुलाकी' राख्यो वैज्ञानिकले । मारो कुरा राम्ररी सुन बैज्ञानिक । उहाँ जस्तो नेता पायो भने - 'बुलाकी' मे अर्को कुनै विरोधी दल टिक्न सक्दैन ।

नेता:- फेरि सेठज्यू जस्तो उच्चकोटीको व्यापारीलाई 'बुलाकी' मा लानु भयो भने इन्टरप्लानेट बिज्नेस (Inter Planet business) को लागि कुनै सुर्ता मान्नु पर्दैन ।

व्यापारी:- त्यहाँको मार्केट पूरै मारो हातमे राखेर इन्टरप्लानेट बिजिनेस गर्छु ।

नेता:- सेठज्यू ! सबै कुरा यहीं क्लियर गरेको राम्रो हुन्छ होकि ?

व्यापारी:- हा हाँ ठीक हो ।

नेता:- 'बुलाकी' मा अनि पृथ्वी र 'बुलाकी' बीच यातायात सेवा सबै मेरो जिम्मामा रहन्छ ।

व्यापारी:- मलाई मञ्जुर छ ।

नेता:- मान्छे, र सर-सामान ओसार्न जति अन्तरिक्ष यान चाहिन्छ त्यसको खर्च मेरो, यान बनाउने र त्यसको व्यवस्था मिलाउने जिम्मा हाम्रा वैज्ञानिकज्यूको, नाफामा ३०% वैज्ञानिकज्यू तपाईको ठीक छ ?

वैज्ञानिक:- पुच्छर बाह्रवर्षसम्म ढुंगामा राख्दा, पुच्छर त सोझो भएन उल्टो ढुंगो पो बाङ्गिनु पर्दो रहेछ । अब मेरो भन्नु नै के रह्यो ? मेरो भनाई कसले सुन्छ र ?

व्यापारी:- अरे वैज्ञानिकज्यो ! म सुन्छ नि म, बोल्नुहोस् तपाई । ग्रह 'बुलाकी' मे फस्ट ब्यापारी मारोको पठाउनुहोस् । खाना, पाना, कपडा, मकान सबैको पकड मारो हाथमे देऊ । ऐसा भयो भने संधैको निम्ति नाफामा १०% थारो बुझ्यो कि बुझेन ?
(आफूसित ल्याएको ब्रीफकेस वैज्ञानिकलाई दिँदै) - और अभि एडभान्सको रुपमा यो राख्नुहोस् । इसका कोइ हिसाब हुँदैन ।

नेता:- घर आएकी लक्ष्मीलाई ना नगर्नुहोस् । तपाईका नाति पनातिलाई पनि बसि बसि खान पुग्छ ।

वैज्ञानिक:- मैले सोचे जस्तो त अब हुन्छ जस्तो मलाई

लाग्दैन । अब मैले कसरी मेरो कामलाई अघि बढाउँ ? खै अब त केही सोच्न पनि सक्न छाडें ।

नेता:- काम अघि बढाउने तरिका म भन्छु सुन्नुहोस् । (दुइवटा ब्रीफकेसलाई देखाउँदै) यति धेरै लक्ष्मीको हेरचाह गर्ने एउटी गृहलक्ष्मी ल्याउनुहोस् अनि आरामको जिन्दगी बिताउनुहोस् ।

ब्यापारी:- मैले त्यसबारे अघिनै सोचिसकेको छु । मारो बि.ए. पढ्दै गरेकी छोरी छे । तपाई भोली मारो घरमा आउनुहोस् ।

नेता:- ओहो.....यस तर्फ त मैले सोचेकै थिइन । छोरी त मेरी पनि बिहे गर्ने बेला भएकी छे ।

ब्यापारी:- बैज्ञानिकज्यो ! भोली मारो घर आउ छोरी हेर्न ।

नेता:- होइन सेठज्यू ! उहाँले त मेरी छारी बिहे गर्नुहुन्छ ।

ब्यापारी:- ना ना ना नेताज्यो । छोरीको बात त आगे मैने गऱ्यो । इसमे चाहीँ थारो दखल नदेऊ ।

नेता:- बैज्ञानिकलाई ज्वाई बनाएर संम्पूर्ण 'बुलाकी' मा राज गर्ने बिचार..... हुँदैन । तपाई ब्यापार गर्नुहोस् सेठज्यू ! ज्वाई म बनाउँछु ।

ब्यापारी:- ना हौ नेताज्यो जमाई म बनाउँछु ।

नेता:- सेठ । ज्वाई म बनाउँछु ।

ब्यापारी:- कस्तो नेता हो तपाई ? मारोको समझमा आउँदैन ।

नेता:- जब सबै बिज्नेस लाइसेन्स क्यान्सल गराउँछु अनि समझमा आउँछ म कस्तो नेता हुँ ।

ब्यापारी:- यो अन्याय हो । जमाई म बनाउँछु ।

नेता:- ओहो ज्वाई म बनाउँछु बैज्ञानिकलाई !

ब्यापारी:- (रिसाएर) बैज्ञानिकलाई जमाई म बनाउँछु भनेको ।

नेता:- ज्वाई त म बनाउँछु (नेता पनि रिसाउँछ)

ब्यापारी:- ना ना ना जमाई म बनाउँछु ।

नेता:- म बनाउँछु ।

ब्यापारी:- म बनाउँछु ।

नेता:- म बनाउँछु ।

ब्यापारी:- म बनाउँछु ।

(यसरी नेता र ब्यापारीको पाखुरा कसाकस हुन्छ । बाक्क भएर बैज्ञानिकले उनीहरूलाई छुट्टाउन अघि सर्छ ।)

बैज्ञानिक:- तपाईहरू यहाँ झगडा नगर्नुहोस् । अहिले मेरो बिहे गर्ने कुनै बिचार छैन । पछि बिचार आई गयो भने पनि म आफै खोज्छु मेरी लक्ष्मी ।

(महंगो रंगीन साडी र गर-गहनाले सजिएकी एक हातमा एउटा कागजको पेटी र काँधमा ब्याग झुण्डाएर मस्किँदै, पान चपाउँदै लक्ष्मीको प्रवेश)

लक्ष्मी:- अरे रे रे.....लक्ष्मीलाई खोज्न किन जानु पऱ्यो । तपाईले सम्झिनु भयो लक्ष्मी हाजिर छ ।

नेता:- (अचम्मको हासो हाँस्दै) हा हा हा ..... लक्ष्मी ! तिमी पनि यहाँ ? के ग्रह 'बुलाकी'मा जाने ?

लक्ष्मी:- बिचार त त्यस्तै गरेकी हुँ । मेरो त हर्ता कर्ता विधाता बैज्ञानिकज्यूनै हुनुहुन्छ । उहाँले चाहेमा म त ..... ।

बैज्ञानिक:- अब मलाई एक्लो बृहस्पति झुठो भए जस्तो लाग्दैछ । खै कसो गरुँ ?

ब्यापारी:- ग्रह 'बुलाकी' मा लक्ष्मी ! तिमी नभएत जानमा जान ही आउँदैन ।

नेता:- वासना बिनाको फूल के फूल ? बुलाकीमा लक्ष्मीलाई लानै पर्छ, के भन्नुहुन्छ सेठज्यू ?

(दुवै हाँस्छन्)

ब्यापारी:- अनि लक्ष्मी ! त्यो कागजको पेटीमा के ल्यायो ? थोडा खोलन ।

लक्ष्मी:- इन्द्रको नृत्यशालामा उर्वशी, तिलोत्तमाको नृत्य मात्रै खल्लो हुँदैन र सेठज्यू ? साथमा सोमरस छ भने ...।

ब्यापारी:- (हाँस्दै) ठीक बोल्या लक्ष्मी । ग्रह 'बुलाकी' मे सोमरस बेच्ने काम तिम्रो तर त्यसको उत्पादनको कन्ट्याक्ट मारो छ मारो । बुझ्यो ?

लक्ष्मी:- आ.....हा.....हा जता पनि खुट्टा आफै पसार्ने त्यो हुँदैन । सोमरसको प्रोडक्सन र सेलिङ्ग सबै म गर्छु ।

नेता:- सोमरसको प्रोडक्सन, सेलिङ्ग जस-जसले गरे पनि त्यसको क्वालिटीको जाँच म गर्छु । किनभने त्यहाँको ठूलो नेता पनि मै हुँ । मैले सेलिङ्ग लाइसेन्स नदिए.....।

लक्ष्मी:- ल ल नेताज्यू ! चाख्ने कुराको अधिकार पहिले तपाईलाई नै दिउँला । तर आज ल्याएको यो त म तपाईलाई दिन्ल । यो त मैले मेरो बैज्ञानिकज्यूको मुड फ्रेस राख्नलाई ल्याएकी हुँ । (कागजको पेटी बैज्ञानिकलाई दिँदै) लिनुहोस् बैज्ञानिकज्यू यो सोमरस तपाईलाई । तर ग्रह 'बुलाकी' मा सोमरसको सम्पूर्ण जिम्मा मेरो हो ! अरुले पाउँदैन ।

बैज्ञानिक:- मेरो केही लागेन अब । ल ल लक्ष्मी ल । यो

पृथ्वीलाई जसरी यो सोमरसले अधपतनको खाल्डोमा हाल्यो त्यसरीनै ग्रह 'बुलाकी' को पनि सत्यानाश हुने भयो ।

व्यापारी:- अरे कस्तो वैज्ञानिक यो । सबै बिजिनेसको कुरा अघि भ्या सक्यो । टानसपोटको बिजिनेस नेताले गर्छ और सारा बिजिनेस मारो अण्डरमा छ । बीचमा कहाँबाट यो लक्ष्मी बिजिनेसमा टपक पड्यो ? अरे वाह यत्रो मार्जिनवाला बिजिनेस अरुले गर्ने ? ना भई ना ।

लक्ष्मी:- जति देख्यो काली मेरै बाउकी साली ? वाह वाह वाह । सोमरसको पुरा व्यापार मेरो हो । यसमा तिम्रो दाल गल्दैन । बुढ्यौ सेठ ।

नेता:- सोमरसको व्यापारमा १०% कमिशन चाही मलाई चाहिन्छ । म अरु केही जान्दिन ।

व्यापारी:- वैज्ञानिकज्यो थारोलाई पनि १०% दिन्छ म । भन्नुस् मञ्जुर छ ?

लक्ष्मी:- हेर सेठ ! म राम्रो मुखले भन्दैछु यसमा नाक दल्ने प्रयास नगर ।

व्यापारी:- तिमी मारोको धम्की दिन्छ !

लक्ष्मी:- धम्की मात्रै होइन सेठ यो बिज्नेसमा मलाई बाधा दिनेलाई म छ इन्चि घटाइदिन्छु हँ ।

व्यापारी:- मारोको ज्यानको धम्की ? सजिलो छैन लक्ष्मी, अन्धकार कारागारमे बस्नु पर्ला ।

लक्ष्मी:- ओइ सोठ । पैसा छ भन्दैमा पुलिसको धम्की दिन्छस् । मलाई पनि कम नठान तँ जस्ता साहुलाई त म कान्छी औंलामा नचाउँछु बुझिस्, कान्छी औंलामा ।

व्यापारी:- के बोलेको ? फेरी मारोको धम्की । थारोले मारोको चिनेको छैन लक्ष्मी ?

लक्ष्मी:- के गर्छस् तैले लुत हेरौं !

व्यापारी:- तु मारोको कि करोगे ?

लक्ष्मी:- तैले के लछारपाटो लाँउछस् ?

नेता:- भो न भो झगडा नगरौं । सबैले मिलेर नै फल खाँउ न । (लक्ष्मी र व्यापारीको बीचमा आउँदै) कि कसो वैज्ञानिकज्यू ?

वैज्ञानिक:- फल खाने नखाने म केही जान्दिन । तर मेरो यो प्रयोगशालालाई अखडाको मैदान चाहीं नबनाउँ । यस्तै हो भने मेरो काम कसरी पुरा गर्नु ?

(पुलिस इन्स्पेक्टरको प्रवेश । इन्सपेक्टरलाई देखेर वैज्ञानिक लुक्ने प्रयास गर्छ ।)

इन्सपेक्टर:- के वैज्ञानिकको घर यही हो ? अरे नेताज्यू तपाइं यहाँ ? सेठज्यू तपाइं पनि ? अरे लक्ष्मी ? तिमी पनि यही छौ ? के हो ? केही गुप्ती खजानाको पत्तो लाग्यो कि कसो ?

नेता:- अनि इन्सपेक्टरज्यू तपाइं पनि यहाँ ? के बिचार छ ? तपाइं पनि 'बुलाकी' कै लागि आउनु भएको ?

इन्सपेक्टर:- 'बुलाकी' ?

व्यापारी:- हँ 'बुलाकी' ग्रह 'बुलाकी' ।

इन्सपेक्टर:- ग्रह 'बुलाकी' ?

लक्ष्मी:- वैज्ञानिकले खोजी गरेको नयाँ ग्रहको नाम 'बुलाकी' हो । अब त्यहाँ हाम्रा वैज्ञानिकले पृथ्वीबाट मानिस लगेर त्यहाँ राख्छन् ।

नेता:- अनि पृथ्वीको जनसंख्या घटाउँछन् । ।

इन्सपेक्टर:- 'बुलाकी' न 'सुलाकी' यी सब बकवास हुन् । यो वैज्ञानिक त पागल हो ।

नेता+ व्यापारी:- पागल ! वैज्ञानिक पागल !!

लक्ष्मी:- के अरे ! वैज्ञानिक पागल !!!

इन्सपेक्टर:- हो यो पागल त हो । यस्को नाम हो नेत्रमान सुवेदी । करोडपति बाउको छोरो । एम.एस.सी. पढ्दा पढ्दै पागल भएर यसलाई अलिकदिन मेन्टल हस्पिटलमा राखेको थियो । अलिक राम्रो भएपछि बाउको व्यापार हेरचाह गर्न थाल्यो । एकदिन अचानक ४०/५० लाख रुपिंया लिएर लापत्ता भयो । यी हेर्नुहोस् (पछाडी भएको प्यान्टको खल्तीबाट अखबार निकाल्दै) पेपरमा यस्को विवरण फोटो सहित छापिएको छ ।

(नेताले इन्सपेक्टरको हातबाट पेपर तानेर पढ्छ ।)

नेता:- नेत्रमान सुवेदी । जसले यसको सही टुङ्गो दिन्छ त्यसलाई रुपिंया पाँच लाख इनाम ।

(वैज्ञानिक नेत्रमान सुवेदी, नेता र व्यापारीले ल्याएका दुईवटा बक्सा लिएर सबैको आँखा बचाएर चम्पट कस्छ ।)

व्यापारी:- पाँच लाख इनाम । सो तो मारो पाउँ । वैज्ञानिकको खबर पहिले मारो छे ।

लक्ष्मी:- होइन, इन्सपेक्टरज्यू होइन..... ।

नेता:- सेठ खबरदार लक्ष्मी । तिमी पनि खबरदार । वैज्ञानिकको खबर सबैभन्दा पहिले मैले राखेको छु र पाँचलाख मैले पाउनु पर्छ इन्सपेक्टरज्यू ।

लक्ष्मी:- छोड छोड पर जाउ । तिमीहरूले जतिसुकै खबर राखन । तर दिलमा त मैले राखेकी हुँ नि । त्यसर्थ इन्सपेक्टरज्यू पाँचलाख मेरो ।

नेता:- होइन होइन पाँच लाख मेरो ।

व्यापारी:- ना ना ना पाँचलाख त मारो हो इन्सपेक्टर साब । बरु मै थारोको २०% कमिशन दिन्छ ।

इन्सपेक्टर:- चुप । सब चुप ! त्यो पाँच लाख केवल मेरो हो । त्यसलाई म समाएर हथकडी लगाएर त्यसको बाउको छेउमा लान्छु, अनि पाँच लाखको इनाम म लिन्छु । हाँ हाँ हाँ त्यो पाँच लाख मेरो हो । खोइ त्यो पागल वैज्ञानिक नेत्रमान ।

लक्ष्मी:- इन्सपेक्टर ! वैज्ञानिक छैनत ? भाग्यो कि क्याहो ?

नेता:- हँ वैज्ञानिक भाग्यो ?

व्यापारी:- हाय मारो टेची खोई ?

नेता:- मेरो पनि बक्सा छैन । दश लाख रुपियाँ थियो त्यसमा ।

व्यापारी:- मारो पनि टेचीमा दशलाख थियो । हाय रे हाय मारो दशलाख ।

इन्सपेक्टर:- कहाँ जान्छ त्यो भागेर । म त्यसलाई समाई हाल्छु नि । कोही चुँ गरेर बोल्दैन हँ । नभए सबलाई जेलमा हाल्छु ।

नेता:- इन्सपेक्टरज्यू ! मेरो दशलाख गयो नि ।

व्यापारी:- मारो पनि दशलाख इन्सपेक्टर । (रुन्चे स्वरमा) मारो दशलाख गयो ठूलो घाटा भयो ।

लक्ष्मी:- इन्सपेक्टर वैज्ञानिक उ त्यता भाग्यो होला । छिटो त्यता जाउँ त ।

इन्सपेक्टर:- हो हो त्यतै भाग्यो होला । त्यसलाई म छाडदिन । (इन्सपेक्टर अघि अघि लाग्छ । पछि पछि नेता, व्यापारी, लक्ष्मी ।)

----- पर्दा खस्छ ➖ गुवाहाटी

हाल- कृष्णमाया हाई स्कूल
सिलगुढी

> आफ्नो अनुभवद्वारा जुरेको आधा सत्य अर्काको अनुभवद्वारा जोडिएको पूरा सत्य भन्दा लाख गुना उत्तम हुन्छ ।
>
> - डा.राधाकृष्णन

कविता

कवि

- धर्तीचन्द्र "यात्री"

कविता कवि-कवि कविता
कविता लेखिदैमा
कवि कोही हुँदैन,
कवितामा भाव कोरिनु पर्छ
कवितामा कविको जिन्दगीको
अनुभूति झल्किनु पर्छ,
पत्रिकामा छापिदैमा
ओ ऊ' कवि रे,
मधुपर्कमा निस्कँदैमा
'क' त चर्चित कवि रे !
कवि कवितामा कोरेर मात्र बोलेको हुँदैन
उ त माटोमा पनि बोलेको हुन्छ
पानीमा पनि बोलेको हुन्छ
आफ्नै जिन्दगीका परिवन्दहरूमा
रोजी रोटीका कथाहरूमा पनि कवि बोलेको हुनुपर्छ
आस्था विश्वासको परिवेश संगै
अतितका, वर्तमानका, भविष्यका
सन्दर्भहरूमा, दपर्ण पदार्पणमा
विवेकशील, श्रृजनशील
समाज निर्माणमा पनि
कवि बोलेको हुन्छ, कविता खुलेको हुन्छ
कविता कवि हो, कवि कविता हो
जहाँ जिन्दगीका थुप्रै घामपानीहरूसंगै
कवि रुजेको हुन्छ, भिजेको हुन्छ
सगरमाथा भन्दा माथि मीथ क्षितिजका वस्तीहरूमा
संवेदनशील कहानी लिएर
निरन्तर बगिरहेको हुन्छ
कविता कविको जिन्दगी
कवि कविताको चाँदनी
कवि कविताको प्रेमी
प्रेमी कविको कविता हो
लामो जिन्दगीको संगिनी
त्यसैले ए माटोका सन्ततिहरू हो
कविता कविको धड्कन
धड्कन कविको स्पन्दन
त्यसैले कवि पूजन गर
शव्द शव्दमा कवि बेलेको हुन्छ कविता बोलेको हुन्छ ।

धुन्चे, रसुवा

कथा

हिसाब पाएको छैन

- दिनबन्धु शर्मा

यसैगरी पानी नपर्ने हो भने धान रोप्न पाइँदैन, ब्याडमै सुक्छ । जीवन धान्न गाह्रो छ ।
खै घिरौलाको झाल ? असार भनेर के गर्नु, बेर्ने कमलपित्त लागे जस्तो छ ।
घाँसको पिपिरो माथि उठेन ।
दिनहरू आगाको कड्केलो जस्तै भएका छन्, धर्ती धुवाँ भएर पुत्ताएको छ महंगी पुत्ताए झैं ।
गाई भैंसी हाडमा मरेको छाला झुण्ड्याएर कराएका छन् ।
खेत खाली गरेपछि अहिले फेरि बाँझो पल्टेको छ, पटपटी फुटेको छ ।
जूठेले भन्यो 'पाप बढेको छ दुनियामा त्यसै त यस्तो हुँदै हुँदैन ।'

दिउँसोमा चराहरू पनि बाहिर निक्लने हिम्मत गर्दैनन्, निक्ले गर्मीको गोली लागेर भुतुक्कै हुन्छन् । जूठेलाई भने कहिले के कहिले के, ननिक्ली सुखै छैन । दाउराकोलागि तीन कोशको पहरो काटेर जानुपर्छ । नजिकको जंगल जान्ने -सुन्नेहरूबाट/ माथिबाटै सखाप पारियो । बाँकी रहेको पनि माथिकै नाममा गोडिदैछ ।

यो जंगलको गोडमेल गर्ने माली यमराज जस्तै अदृश्य र बलियो छ 'खाई अघाउन्न त्यो ।'

जूठेका छिमेकीहरूले इन्द्रदेवसंग पानी गुहारे-
'पानी देउ इन्द्र देउ, थोरैले पुग्दैन अल्लि थपिदेउ,' जूठेको जवान छोरो पनि सामेल भयो ।
भजन भो अनि कीर्तन भो/ उच्चस्वरमा आर्तनाद भो ।
जूठेले हेर्‍यो रमिता-छोरो नाचेको
जूठेकी माहिली हाँसी आँशु नै आउने गरी ।

नभन्दै आकाशका वल्ला-पल्ला छेउहरूबाट बादलका टुक्राहरू नीलो चौरमा भेला हुन थाले । लाग्यो-इन्द्रदूतहरू जलहाडाहरू घोप्ट्याउन तम्तयार छन् ।
धरा सिंचित हुन आतुर छ ।

भजनले इन्द्रको आसन हल्यो वा इन्द्रदेव खुशी भए ।
तिप् तिप् तिप् तिप्- तिरितिप् तिरितिप् ।
पानीका छिटा माहिलीले पनि स्पर्श गरी अनि भनी- 'हेर त आफू,' जूठेले पनि स्पर्श गर्‍यो ।

रिमझिम रिमझिम टिननन टिन् टिन् जलतरंग भो । संगीत वाद भो ।

तर के भो कुन्नि बायुले पनि बायाँबाट धक्का दियो । अनि त एकैचोटि उल्यो आँधी/महातूफान ।
धरा जलमग्न भो । तृप्त भो । धन्य इन्द्रदेव धन्य इन्द्रदूतहरू । धन्य भक्तहरू ।
हिजोको कड्कडाउदो गर्मी समाप्त भो । कालरात बितेपछि बिहान भो ।

माहिलीले दैलो लिपी, घर लिपी र मठ लिपी, अनि मठमा मंगल बत्ती बाली । पछीले मंगल धून गाए । छिमेकीहरूका घरमा पनि जलदेवको पूजा भो ।
मुखिया नै पुजारी भयो । टीका लगाइयो र प्रसादी बाँडियो । तर वर्षमा आँधीहुरी पनि थियो ।

कसैका रुख भाँचिएका थिए । खेत पहिरो गएका थिए र खेती मासिएका थिए । कसैका बार भाँचिएका थिए । मुखियाको पनि एउटा घर भत्किएको थियो-रित्ते घर ।
धेरै धोक भएछ-
सन्तेको हलो चोरिएछ ।
गुइठेको बिरालो मरेछ ।
शरदे अघिल्लै दिन पूर्व गएको रहेछ ।
हेमें सिरक ओढेर भित्रै सुतेछ ।
हो, धेरैको धेरै धोक भएछ =
गम्फे चोरले धेरै खसी बोकाहरू चोरेछ ।
राइलीले ठाइलीको ताप्के चोरी रे ।
कसैलाई घाटा भएछ ।
मुखियाले हिसाब गर्‍यो-उसलाई हार भत्किएपछि पनि नाफै भएछ ।
उसलाई पूर्वयुगमा पनि नाफै हुन्थ्यो । पानी नपरेपनि नाफै हुन्थ्यो ।
सबैले हिसाब गरे- गाउँलाई कति प्रतिशत नाफा भएछ ?
तर जुठेले यस प्रतिशतको हिसाब बुझेन ।

उसले त गोठमा जाँदा आँधीले लडाएको गोठ देखेछ । र गोठले किचेर आफ्नो पानी मागेर, इन्द्रको आसन हल्लाएर फर्केको सग्लो छोरो मरेको देखेछ ।
आज पनि जूठेले मुखियाकै भरी बिसाई निधार खुम्च्याएर जोड घटाउ गर्न खोज्यो- उसलाई कति प्रतिशत के भयो ?

उसले हिसाब पाएको छैन ।

---- ० ----- - बाग्लुङ्

> विचार गर्नेहरुकालागि यो संसार सुखमय छ तर अनुभव गर्नेहरुकालागि दुःखमय ।
>
> - बालपोल

निबन्ध

ऊ

- छायावत्त न्यौपाने "बगर"

ऊ देवनागरी लिपिको तेस्रो अक्षर स्वर वर्णको छैठौं तहमा उच्चारण हुने दीर्घ ऊकार तेस्रो व्यक्ति बुझाउन प्रयोग गरिने सर्वनाम तथा सङ्केत गर्न आउने विशेषण वा चिन्ह आफूले इच्छाए अनुसार बुझ्नु भए हुन्छ । यो तपाई र मबीं सीमित नभई समाजका सबै वर्ग/तहका मान्छेहरूमा विविध रुपले चिनिएको छ । ऊ ऊकै रुपमा रमेको छ । तपाई-तपाई बन्न चाहनु हुन्छ, म आफै पनि त्यही रोगको उपचारलाई महत्व दिन्छु । ऊ को स्थानकालागि हामी दुईबीच मच्चिएको घमासान युद्धले पनि हाम्रो चिन्तनलाई उचित दिशा निर्दिष्ट गर्न सकेको छैन । यो सडक-विभाग, विद्युत प्राधिकरण, दूरसंचार र खानेपानी संस्थानका व्यवस्थित योजनाहरूझैं चौबाटोमा पोखिएको छ । अझ भनौं लाममा पसारिएका रित्ता गागी- घैंटो र आकासिएका धूले-कणका सम्वन्धमा खोइ कसले ख्याल पुऱ्याउने हो.....?

"ढाँट्न जान्दिन, साँचो बोल्न आउँदैन" भन्नु पर्दा ऊले प्राप्त गरेको जैविक उतारचढावलाई रमाइलै मानिदिनु भए हुन्छ, यो मेरो आग्रह व्यस्त सहर, छरितो परिवेश, वर्तमान मान्छे अभिन्न मित्रले आत्मीयता प्रकट गरेर, पुऱ्याएको निम्तेपत्र । मित्रले अध्यापन गरेकै संस्थाको आयोजनामा सञ्चालन हुने सांस्कृतिक कार्यक्रममा सपरिवार उपस्थितिको आग्रह जनाइएको छ निम्तेपत्रमा । तर तत्क्षण मित्रसँग ऊको भेट हुन सकेन । ऊले निम्तो पायो, ऊले खुसी मान्यो, निम्तेपत्रमित्र लिखित "सपरिवार पाल्नुहुन" शब्दले भने ऊलाई तर्सायो, अत्यायो, थकायो, एक प्रकारको हलचलै मच्चाई छाड्यो । एकातिर निम्तिइएको आनन्द अर्कोतिर सपरिवार पाल्ने परिस्थितिको प्रतिकूलताले जन्माएको रुग्णावस्थाले मात्र ऊलाई पुगेको छैन समयको झटारो र समाजको खिचातानीमा घिचिएको अनुभूति पनि ऊले प्राप्त गरेको छ ।

पऱ्यो आखिरमा निम्तो । औपचारिकता पूरा हुनुपर्ने, ऊ आफूले आत्मीय सम्झेको अर्को मित्रकहाँ पुगी उसकै साथ लागेर समारोहस्थलकोलागि प्रस्थान गरेको हो । समारोहका दृश्यको पूर्वानुमानमा पाएको आत्मसन्तुष्टि र साथलागेको मित्रसँगको औपचारिकता पूरा हुनुपर्ने अवस्थाले आफैमा महत्व पाएको छ भने अर्कोतिर परिवारको सट्टा अर्कै भुसतिघे साथ पाउँदा मित्रले कुन तहको भाषण सुनाउने हुन् र कस्तो जवाफले चित्त बुझाउन सकिने होला भन्ने त्रास र युक्तिले ऊको मन गह्रुगिएको हो । मानसिक पीडा विर्साइदिने मनोरम दृश्यहरू देखाइएको कार्यक्रमको समापनसम्म पनि निम्तो पुऱ्याउने सहृदयी मित्र नभैदिएकोमा अप्ठारो र सन्तोष दुबैकुराको भारी खापेर समारोहस्थलबाट वाहिरिई हूल छाडेर बाटा लागेका हुन् ऊहरू ।

हेमन्तको मौसम त्यसमा पनि साँझपखको सिरेटो छेउछाउका चिया पसलको वरिपरिबाट बाटो नापिरहेको ऊले थुक निल्छ चुङ्गिन्छ तर पसलमा पस्ने आँट गोजीले दिँदैन । तै साथी बनाएर साथ लिएकैबाट बसौटा (स्टुल) हरू नपुगे पनि एक-एक कप चिया सुर्क्याऊँ न भन्ने आग्रह सुनेपछि ऊको हात पेटमा पुगेको हो । संयोग मानौं वा पसलेको पैसे दिमाग, पसलको सरसफाइको कमीले गर्दा ऊहरूलाई थप खुराक खाएर "पैसोले सताएको बेलामा बढी भोक लाग्छ" भन्ने नेपाली भनाई पछाडी सारे । पसल स्वच्छ राखी आगन्तुकप्रति सेवा र सहयोगको भावना पनि पिसिएको हुनुपर्ने सल्लाह पसलेलाई दिए तर पैसाको मुखमात्र आफ्नो उपलब्धि ठानेको पसलेसँग सरसफाई र सहयोगका कुरालाई कमजोर व्यक्तिले आश्रय खोज्ने माध्यम भनेर लत्याइएपछि ऊहरू धरपटीको सेवा स्थलतिर बढेका हुन् जहाँ महावाणीहरू सुनेर विना टीकोपाती दक्षिणा टऱ्याइन्छ ।

तपाईंले ऊ मात्रै आफ्नो व्यक्तिगत अलापका पोका-पन्तरा बाँधेर उभिएको भन्ठान्नु भयो भने त स्वय नासमझ हुनुहँदोरहेछ भन्ने ठहरिन्छ । प्रजातन्त्रको खिल्ली उडाउने नयाँ शैलीको प्रतिपालक सिद्धान्त विहीन सत्ताराजनीतिक कीचडमा हामफालेको बौद्धिक जमात देखेपछि हाँसेर नाच्न थालेको हो ऊ । टोल-टोलमा थुप्रिएर डुङ्ग गन्हाएको फोहोर जस्तै बनाइएको राजनैतिक कचिङ्गलमा सती जान रुचाएको बौद्धिक व्यवहारमा देखिएको संकीर्णताले ऊलाई पैंतालीस-पचास वर्ष पुरानो राजनैतिक-सामाजिक संस्कार अनुकूल भएर नाच नाच्न कर गरेको मात्र छैन छद्मवेषी बनेर विविध अनुहारमा संघको अध्यक्ष त कतै संस्थानको महाप्रबन्धकमा नाम दर्ता गराउनेमा र प्रहरी सहायक निरीक्षक पदमा जागिर खानेहरूको भीडझैं गरी लाम बसेको समाचार तथा दृश्यलाई पुरानो मान्न सकिँदैन ।

नियमित समस्याबाट अलिकति फुर्सत पायो कि ऊ आफूलाई पढेलेखेका व्यक्ति मध्ये गन्न थाल्छ तर विडम्बना पारिवारिक जिम्मेवारीलाई पूर्णता दिएर सवस्त्र सन्तानकासाथ बजारिन सकेको छैन जुन परिवारको सदस्यहरूकोलागि विशेष अभिरुचि मध्ये पर्दछ । वर्षैदेखि "चक-डस्टर" सँग खेलेर पनि

अभावग्रस्त वर्तमान र असुरक्षित भविष्यको संगमबाट अलग्गिन नसकेको यथास्थितिले जन्माएको गुनासोलाई भने ऊको कमजोर मानसपल मान्न सुहाउदैन ।

शारीरिक र आर्थिक रुपले कमजोरमाथिको बर्चस्व घटेको छैन समयले कोल्टे फेरेर नाच्ने जमर्कोमा उभिन छाडेको छैन । सन्तानका पेट फराकिदै छन्, महँगीले शिखर चढाईमा बिसौनी फेला पारेको छैन । अहिल्लेसम्मको ऊले आफन्त र परायका कति चोटहरू खपेको छ कसले लेखाजोखा गर्ने यो जीवनको उद्देश्य के हो । न कसैले संग्रह गर्न खोज्यो न ऊको आफ्नै दैनिक पुस्तिका (दैनन्दिनी) हुन सकेको छ । बढी सदस्यसङ्ख्याको निम्छरो चिन्तन का कारण एकोहोरिने पारिवारिक मैलो मनस्थितिको अर्थहीन तर चोटिलो प्रहारमा औपचारिक आफन्तहरूका थप झटारा छलेर होइन यथार्थरूपमा प्रस्तुत हुन ऊले नाच-नाच्नै पर्ने भएकोछ । घुईंकिंदो जीवन गतिमा तेर्सिने गरेका चुनौतीहरू उछिनेर उकालिनुपर्ने यथास्थिति बुझिदिने सद्भाव हराएपछि पारिवारिक व्यवस्थापनलाई समुचित रुप दिने एकल चाहको लगन-इमान पनि छोटो चिन्तनको मानसिक तुस बनेर झाँगिंदोरहेछ भन्ने अनुभव ऊले प्राप्त गरेको छ । समयानुकूल जीवनबोध गरी उन्नतपथमा उकालिने प्रत्येक व्यक्तिको उद्देश्य होइन र ? तर खोइ । सत्यबाट विश्वास इमानबाट भरोसा, व्यवहारबाट सरलता र समाजबाट एकरुपता नै गुमेपछि वस्तुतथ्य बुझेर यथार्थलाई आत्मसात् गर्ने क्षमता नै मनमस्तिष्कले कहाँ पाउँदो रहेछ ? ऊ यस्तै-यस्तै गल्छेडाहरुमा अल्झेर समय काट्न विवश बनिंरहेकोछ ।

सीप श्रम र इमान नै सफल जीवनको सङ्केतलाई आफ्नो पुर्ख्यौली सम्पत्ति ठान्छ ऊले । एउटा प्रगतिपथबाट टाढा रहेको परिवारमा ऊले केही बसन्त खर्चेको छ । अरू केही बसन्त ऊले विद्यालय- महाविद्यालयका चौटा र कोठामा ओरोरदोहोर गरेर खर्चेको हो । तर यहाँ पनि ऊले आफूलाई चिनाउन हूल हूलडमा पसेर केही मेच-टेबुल, ध्याल-ढोका भाँच्ने-फोर्ने सुकार्यमा सहभागिता देखाउन चाहेन जसलाई कमजोर व्यक्तिको संज्ञा दिइन्छ । यस्तै महाबाणीहरू फलाकेर पत्रपत्रिकालाई खुराक बन्ने साहस पनि ऊले देखाएन । सदैव आफ्नो हातमुख जोर्ने बन्दोबस्तमा ऊ छटपटाइरहेको आत्मकथा नअनकनाई सुनाउने ऊमा रहेको आँटले समाजका युवाशक्तिमा कस्तो प्रभाव पर्ला ? अङ्कल काट्नु भन्दा भविष्यको गर्भमा छाडिदिनु बेस होला कि.....!

ऊ एउटै अक्षरको बारेमा यति धेरै सुन्नु परेकोमा महाशय तपाई झोक्किनु भएको छ भने पनि ठिकै छ । ऊ पापड-झापड, आलु-पिंडालु, गुन्द्रुक-ढिडोबाट अघि लागेको हुँदा तपाईको आत्तुरीको ख्याल नरहेकोमा ऊको रहर होइन ऊको यो बाध्यता हो । तपाई सहजै भनिदिनु होला कि भाषिक नियमसम्म नचिनेर छरिएको ऊले यतिका पातामा बाधिएर कागत र मेरो समय खेर फालिदियो । बास्तबमै ऊ त्यही हो जसले भाषिक नियमको ख्याल गरेको छैन । तपाई स्वयं पनि टाढा-टाढा पुगेर अनुसन्धानमा समय खर्च गर्नुपर्ने अबस्था छैन । आफ्नै परिवार छरछिमेक र भित्र बाहिर गर्दाका क्षणहरूमा सावधान रहनुभए पुग्छ । म आयो । आमाले दियो । बुबा गयो । हामीहरूले देख्यो, मैले गऱ्यो । छोरी आयो । छोराहरूले खायो । यी उदाहरण खोज्न ऊ मात्र होइन तपाई सज्जन पाठक पनि सभ्य र शिष्ट समाज तथा परिवारका प्रतिनिधिहरूसँग नजिकिनु भए हुन्छ । म आएँ । आमाले दिनुभयो । बुबा जानुभयो । हामीहरूले देख्यौं । मैले गरें छेराहरूले खाए जस्तां प्रयोगका सम्बन्धमा यहाँको ख्याल रहेमा ऊ अड्याङ-बड्याङ दुबै पाटामा पराजित हुनेछ । कृपया यस्तो अपराध नगरिदिनु पुए हुन्थ्यो बरु आउनुहोस् फुब्लो ऊकै सम्बन्धमा माथापच्चि गरौं ।

ऊ सामान्य किसान परिवारको सदस्यका रुपमा हुर्किएको दुई खुट्टे हो । अङ्ग प्रत्यङ्गका कुरा गर्दा ऊमा पनि हुल्ने-उकल्ने सुँख्ने गरेर सबैसँग मेल खाएको देखिन्छ । ऊ सँगै अर्को नाम र हेको सेता ढुङ्गाका बारले सजिएको नभरिने ओढार जस्तो चुहुने लोटाको अभाव पनि छैन । उबडखाबड बाटोमा कापीकलमको भारी बोकेर उकालिने ओरालिने परम्परा पनि ऊसँग अपरिचित छैन । यसैगरि विभिन्न चरण/तहका थाप्ने-खाने भाँडाहरूको अभाव पनि ऊमा छैन । ऊको अभाव भनौ वा कमजोरी मनसुन-भनसुन, नजराना-धराना, हातपाउ र लौ बाउ जस्ता सामयिक फूलप्रसादले गर्दा ऊ तपाई र म जस्तो अघिल्लो पक्तिको व्यक्ति बन्न सकेको छैन र चाह पनि राख्तैन । "अस्तु"

---- o ----

सुन्दर साहित्य राष्ट्रको श्रीशृंगार हो ।
तसर्थ साहित्य, स्रष्टा, कवि, लेखकहरूलाई
हृदय खोलेर सम्मान गरौं ।

प्रमुख तथा
सिद्धार्थनगर नगरपालिका परिवार

लेख

विलक्षण प्रतिभाका प्रतिमूर्ति: महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायन

- रुद्रराज मास्के

एउटा घर परिवारमा पनि धेरै सन्तान भएकाभित्र एउटा न एउटा 'तारा' (Star) को जन्म सम्भव छ / हुन सक्तछ भने लगभग एकानब्बे करोड सन्तान भएको भारत माताका कोखबाट एउटा 'सूर्य' जन्मन के असम्भव होला । यो त भयो वर्तमानको कुरा । आजभन्दा प्राय: एकसय दुईवर्ष अघि पनि करिब पचपन्न/ साठी करोड सन्तान भएकी भारत माताले विभिन्न प्रतिभाहरू जन्माउनमा सक्षम बनेकी थिइन् । ती प्रतिभाहरु मध्ये संसार वा विश्वमा प्रकाश छरिदिने एउटा 'सूर्य' भारतमाताले जम्माएकी थिइन् । धन्य हुन् भारतमाता ! उही 'सूर्य', जसले पहाडकी रानीको काखमा जन्मेकी एउटी छोरीलाई जीवन साथी बनाएका थिए र त्यही ससुराली थलोमा अन्तिम श्वास पनि फेरेका थिए । कति भाग्यमानी दार्जिलिङ ! ती 'सूर्य', जसलाई यायावर, यात्री, घुमक्कड पण्डित प्रभृत्ति नामले पनि पुकार्दछन् । जो एक अन्तर्राष्ट्रिय ख्यातिप्राप्त विद्वान् तथा विलक्षण प्रतिभाका प्रतिमूर्ति हुन्- महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायन ।

संसारमा एक प्रतिभाशाली, दक्षतापूर्ण र विशिष्ट व्यक्ति बन्नकोलागि कुनै उच्च विद्यालय, महाविद्यालय र विश्वविद्यालय धाउनै पर्दछ अर्थात् विद्यार्थी जीवन भोग्नै पर्दछ भन्ने कुनै करकाप छैन । यस तथ्यकोलागि ठोस प्रमाणस्वरुप उपस्थित भइनिदे व्यक्ति- जसको उचाई प्राय: ६ फूट, हट्टिला मोटिला शरीर, ठूलो निधार, चौडादार छाती, तेजिला र चहकिला आँखा, गहुँगोरा महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायनको प्राथमिक शिक्षा उर्दूमा भएको थियो र उच्च विद्यालयको नाममा केवल सातौं श्रेणीसम्म अंग्रेजी भाषामा शिक्षा प्राप्त भएको थियो । बस् ! विद्यार्थी जीवन भनेपनि विद्यालयको शिक्षा भनेपनि राहुलको निमित्त यत्ति नै थियो ।

पिता पं. गोवर्द्धन पाण्डे-कनेला ग्राम, जिल्ला आजमगढ, उत्तर प्रदेश र माता कुलवन्ती देवी- पन्दहा ग्राम, आजमगढ, उत्तर प्रदेश-का काखबाट जन्म ग्रहण गरेका राहुलको जन्म मावलीमै भएको थियो । चार दाजु-भाइ र एक चेली (पछि स्वर्गे) मध्ये सबभन्दा जेठा राहुलको न्वारनको नाम केदारनाथ पाण्डे थियो । उनको बाल्यकाल मावली तथा पन्दहामै बितेको थियो र उर्दूमा प्राथमिक शिक्षा आरम्भ गरेका थिए । समाजका पुराना सिद्धान्तवादीहरू र अन्धपरम्परावादीहरू बाल विवाहका प्रथालाई जीवन्त राख्नमा व्यस्त रहेका हुनाले यही परम्पराको घिनलाग्दो खाडलभित्र जबर्जस्ती जाकेर नाबालक एघार वर्षे केदारनाथको पनि बाल विवाह गराइदिए । तर, यसमा उनी सहमत भएनन् र अगल रहने विचार गरे । यही बाल-विवाहकै कारणले उनी घर बाट भागे अनि सर्वप्रथम समाजसित विद्रोह शुरु गरे । यही बाल-विवाहका विषयमा उनले आफ्ना प्राय: प्रत्येक जसो ग्रन्थमा चर्चा गरेको पाइन्छ । उनका बाज्ये अंग्रेज सरकार छदाका 'आर्मीको' मान्छे, जसलाई उक्त किसिमका अन्धपरम्परा र अनुचित प्रथा ठिक लागेको थिएन । साथै देश-विदेश भ्रमण गरेका हुनाले उनलाई यस्ता प्रथा संकुचित र अन्धपरम्परा लागेका थिए । यस्ता रुढिवादीताबारे राहुलले पनि बाज्येबाट धेरै कुरा सुनिसकेका हुनाले र बाजेका भ्रमणका कुराबाट पनि प्रभावित भएका हुनाले उनलाई पनि देश-विदेश भ्रमण गर्ने इच्छा जागृत भएर आयो । राहुललाई घरबाट भगाउनमा बाजेकै प्रमुख भूमिका रहेको थियो ।

यसरी घरबाट भागेर गएपछि उनी सर्वप्रथम लाहोर लागे । त्यसपछि बाराणसी (कासी) मा संस्कृत सिकेर अध्ययन गरेपछि सस्कृतमा शास्त्री भए । त्यसपछि अंग्रेजी पनि अध्ययन गरे । पहिले राहुल कट्टर सनातनी हिन्दु थिए र बिहारको पर्सामठका साधुले बाराणसी लगेर उनलाई पनि साधु बनाइदिए । यसबेला उनको नाम परिवर्तन गराएर रामोदर साधु राखिएको थियो । यही समय बैरागी साधु भइसकेका बेला उनका बाबाले घर फर्काएर लानलाई धेरै कोशिश गरेका थिए । तर, "जबसम्म पचासवर्ष पुग्दिन, तबसम्म म गाउँ फर्केर आउँदिन" भन्ने उनको बचन सुनेपछि पिताले पनि उनको हठधर्मलाई स्वीकार गरेका थिए । त्यसपछि उनी आर्य समाजमा लागे । त्यसबेला देखि नै राहुलले खास गरेर बौद्ध धर्म र दर्शन सम्बन्धी अध्ययन शुरु गरेका थिए । "बौद्ध धर्म र दर्शन विषय अझ गहन अध्ययन गर्ने हो भने श्रीलङ्का जनुपर्छ ।" भन्ने सल्लाह केही भिक्षुहरूबाट भएपछि "के खोज्छस् कानो ? आँखो" हुनजान्छ राहुल जस्ता देश-विदेश भ्रमण गर्नमा नै इच्छा राख्ने व्यक्तिका निमित्त । नभन्दै उनले चाहे अनुसार सन् १९२६ मा सर्वप्रथम श्रीलङ्काको यात्रा गरे, जहाँ उनले पाली भाषाको अध्ययन गरे र एउटा विद्यालयमा अध्यापकका रुपमा कार्यरत पनि रहे । उनी त्यहाँ सन् १९२६ देखि '२८ सालसम्म रहे अनि यही अवधिभित्र उनले पाली त्रिपिटकको

अध्ययन गरेर "त्रिपिटकाचार्य" पदले विभूषित भए । त्यसपछि श्री लङ्काकै "विद्यालङ्कार युनिभरसिटि" - मा "बौद्ध धर्म दर्शन र पाली भाषा अध्ययन" विषय विभागाध्यक्ष भएर रहे भने यही विषयमा उनले अध्ययन र शोध गरे वापत उक्त विश्वविद्यालयबाट "D.Litt" तथा 'डाक्टर' को उपाधि प्राप्त गरे ।

श्रीलङ्काबाट फर्केर आएपछि राहुलले सन् १९२९ मा नेपाल भएर तिब्बतको प्रथम यात्रा गरे । नेपालका एकजना साहुजी, जसको व्यापार ल्हासासित भएको हुनाले राहुललाई उनीबाट धेरै सहयोग प्राप्त भएको थियो । त्यसबेला उनी पन्ध्र महिना ल्हासामा बसे । त्यही अवधिभित्र उनले बौद्ध धर्म र तिब्बती हस्तलिपिबारे धेरै कुरा जान्न सके । तिब्बत (ल्हासा) बाट फर्केर सन् १९३० मा श्रीलङ्काको दोस्रोपल्ट यात्रा गरे । त्यसबेला उनको उमेर सैंतीस वर्ष पुगेको थियो, जुनबेला उनले बौद्ध धर्ममा दीक्षा लिएर भिक्षु बने । बौद्ध भिक्षु बन्नकोलागि अर्थात् बौद्ध भिक्षु बनेपछि नाम बदलिनु वा बदलाउनु पर्ने हुनाले राहुलले पनि आफ्नो पहिलो नाम रामोदरको सट्टा 'रा' बाट राहुल र गोत्र 'साङ्कृत्यायन' भएको हुनाले रामोदर दास वा राहुल सांकृत्यायनको नामले प्रसिद्ध भए ।

राहुल साङ्कृत्यायनका पहिलेका नामहरू धेरै प्रकारका पाइन्छन् । सर्वप्रथम न्वारनको नाम केदारनाथ पाण्डे थियो । उच्च कुलघरानाका उपाध्याय थरका पाण्डे, ब्राम्हण वर्गका भएका हुनाले नाम केदारनाथ पाण्डे थियो भने पहिले कट्टर सनातनी हिन्दु राहुललाई बिहारको पर्सामठका साधुले बनारस लगेर उनलाई साधु बनाएपछि उनको नाम परिवर्तन गराएर रामोदर साधु बनाइदिए र उनी रामोदर साधु भए । पछि जब श्रीलङ्काको पहिलो यात्रा गरुञ्जेलसम्म अर्थात् श्रीलङ्कामा र हुञ्जेलसम्म पनि आफु विश्वका अथाह र असिमित विषयहरू जान्न, बुझ्न र अध्ययन गर्न लागिरहने व्यक्ति अर्थात् यस संसार बाट केही न केही जान्न चाहिरहने र सिक्न इच्छा गरिरहने व्यक्ति आफूलाई सधैं "विद्यार्थी" नै ठान्ने हुनाले उनले श्रीलङ्कामा रहँदासम्म केदारनाथ विद्यार्थी नाम गरेर लेख्ने गर्थे । कतिपय पुस्तकहरूमा उनले आफ्नो नाम "केदारनाथ विद्यार्थी" लेखेका छन् । रामोदर दास पनि पछिबाट लेख्नथाले । राहुल साङ्कृत्यायन नाम नरहुञ्जेलसम्म उनले आफूलाई रामोदर दास सम्झन्थे र यही नाम लेख्ने गर्थे । पछि सन् १९३० मा श्रीलङ्काको दोस्रो यात्रामा लागेर भिक्षु बनेपछि उनको नाम राहुल साङ्कृत्यायन भयो । यसैले आज विश्वमा राहुल साङ्कृत्यायनको नामले उनी प्रसिद्ध छन् ।

प्रायः दुई वर्ष श्रीलङ्कामा बसेर भिक्षु बनेपछि फर्केर फेरि राहुलले १९३२ सालमा यूरोपको पहिलो यात्रा गरे । उसबेला भारत र इङ्गल्याण्डमा एउटै सरकार भएको हुनाले राहदानी (Pass port) को कुनै आवश्यक पर्दैन थियो र खुल्लारुपले यताउता गर्नमा कुनै रोकतोक थिएन । यसैले, उनी १९३३/३४ र १९३६ सालमा समेत गरेर तीनपल्टसम्म यूरोप यात्रा गरे । १९३४ सालमा यूरोपबाट फर्केर आई दोस्रोपल्टको तिब्बत यात्रामा गए । तेस्रोपल्ट यूरोप यात्राबाट फर्केर आएपछि राहुल १९३६ सालमा तेस्रो तिब्बत यात्रामा गए । यो भन्दा अघि १९३५ मा उनी रसियाको प्रथम यात्रामा गएका थिए । तिब्बतबाट फर्केर आएपछि १९३७ मा उनी दोस्रोपल्ट रसिया यात्रामा गए । यो समयमा उनले रसियाली स्त्री एलेनासित बिवाह गरे । त्यसबेला उनको उमेर चवालीस वर्षको थियो । रसियाबाट फर्केपछि राहुलले १९३८ सालमा तिब्बतको चौथो र अन्तिम यात्रा गरे । त्यहाँबाट फर्केर आएपछि उनी बिहारमा जोड्तोड्ले किसान आन्दोलनमा लागे अनि फेरि दोस्रोपल्ट पक्राउ परी जम्मा उन्तीस महीना (१९३९-४२) कारावासको जिन्दगी भोगे । त्यसबेलासम्म राहुलले 'बौद्ध धर्म र दर्शन' विषय धेरै महत्वपूर्ण कार्य गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा आइसकेका थिए । यसैले गर्दा १९४४ सालमा करिब एकाउन्न वर्षको उमेरमा उनलाई लेनिनग्राद विश्वविद्यालय-रसिया को "भाषा विभाग"- मा संस्कृतको प्राध्यापकका लागि आमन्त्रित गरिएको हुनाले त्यहाँ केहीबर्ष सेवारत रहे । सन् १९४७ सालमा भारत स्वतन्त्र भएको दुईदिन पछि भारत आएर उनले यात्रा (विशेष विदेश) को कार्य समाप्त गरे ।

राहुल साङ्कृत्यायनको चाहना, इच्छा तथा लक्ष्य र उद्देश्य नै "बौद्ध धर्म र दर्शन" सम्वन्धी खोजी र अध्ययन थियो । यसैले रामोदर दासको नामबाट बौद्ध भिक्षु भई राहुल साङ्कृत्यायन बनेपछि जिन्दगीको अन्तिम दिनसम्म बौद्ध बनेरै रहे । एकातिर "बौद्ध धर्म र दर्शनबारे गहन अध्ययन गर्न श्रीलङ्का जानुपर्दछ" भन्ने भने कतिपय भिक्षुकहरूको सल्लाह र त्यस्तै व्यक्तिहरूबाट फेरि "बौद्धधर्म, दर्शन र संस्कृतिबारे पूर्णरुपले जान्न, बुझ्न र अध्ययन गर्न एवं सम्पूर्ण सामाग्री र आधार खोज्न तिब्बत जानुपर्छ" भन्ने पनि गर्थे ।

बुद्धको जीवन र मृत्युदेखि यता अर्थात् पच्चीस सय वर्षभित्रमा भारतवर्षमा कति शासकहरूको आक्रमण र अनेकौ स्थिति-परिस्थिति आए एवं कति राजनीतिक परिवर्तन भए । यसैले, इतिहासकारहरूले इतिहास लेख्दा बौद्ध धर्म, दर्शन र संस्कृति बारे केही मात्रामा मात्र प्रकाश पारे तर कतिपय वास्तविक तथ्य र रहस्यहरू कोट्याएर निकाल्न सक्षम भएनन् । फलतः बौद्ध धर्म केही कमजोर बन्दै गयो । भारतमा भएका विभिन्न आक्रमण र

राजनीतिक परिवर्तनले गर्दा नालन्दाको महान बौद्ध विश्वविद्यालयबाट शायद त्यसबेलाका ज्ञानी बौद्ध भिक्षुहरूले ध्वंश र नाश होला भन्ने डर र आशङ्काले गर्दा सुरक्षार्थ सम्पूर्ण बौद्ध ग्रन्थहरू र अनुपम चित्रपटहरू तिब्बत पुऱ्याइदिएका होलान् । यता भारतमा भने बौद्ध धर्म, दर्शन र संस्कृतिबारे जुन कुराहरू भारतीय इतिहासका आधारमा राहुलले थाहा पाए, त्यसमा सन्तोष नभए पनि माथि भनेका आधारमा बौद्ध धर्म, दर्शन र सस्कृति बारे सन्तोषप्रद सामग्री र आधार खोज्न तिब्बत नै मुख्य स्थल हुन गएकाले उनीले चारपल्ट तिब्बत यात्रा गरे । फलस्वरुप, राहुलले बौद्ध धर्म, दर्शन र संस्कृतिबारे पूर्णरुपले अध्ययन गरे र तिब्बतियन हस्तलिपि, महत्वपूर्ण बौद्ध ग्रन्थहरू, अनुपम चित्रपट र सिक्काहरू जम्मा बाइस खच्चरहरूमा लादेर कालिम्पोङ् हुँदै भारत भित्र्याए । एकापट्टि लोप हुन लागेका बौद्ध धर्म, दर्शन र संस्कृतिलाई भारतमा पुनरुद्धार गर्नमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने निर्भीक, कट्टर र दृढ सङ्कल्पका साकार मूर्ति तथा लोकान्तरगत भिक्षु श्री देवमित्र धर्मपाल हुनुहुन्थ्यो भने अर्कोपट्टि प्रशस्त मात्रामा तिब्बतबाट ग्रन्थहरू, हस्तलिपिहरू, चित्रपटहरू र सिक्काहरू ल्याएर प्रशस्त बौद्ध ग्रन्थहरू लेखेर बौद्ध धर्म, दर्शन र संस्कृतिको प्रचार र प्रसार गराउने राहुल साङ्कृत्यायन थिए । यसकारण, बौद्ध धर्म, बौद्ध दर्शन तथा बौद्ध सस्कृतिबारे उनको योगदान अवर्णनीय र सर्वोपरि छ । राहुलले तिब्बतबाट ल्याएका पुस्तकहरू एवं अन्यान्य सामग्रीहरू "जयसवाल इन्स्टिच्यूट एवं म्युजियम"- पटनामा उपहार स्वरुप प्रदान गरेको कुरो पत्ता लागेको छ ।

राहुल साङ्कृत्यायन बौद्ध धर्म र दर्शनबाट मात्र विद्वान र पण्डित भएका थिएनन् परन्तु थिए हिन्दी भाषा र साहित्यका एक प्रकाण्ड विद्वान पनि । विभिन्न देशहरू भ्रमण गर्दै र स्वदेश फर्केर आउँदै एकक्षण विश्राम र आराम नगरी करिब १२/१४ घण्टा दिनमा लेख्न र पढ्नमा समय लगाउने अथक परिश्रमी राहुल साङ्कृत्यायनका यस्तै विभिन्न महान् विद्वताको आदर गरेर काशीको पण्डित समाजले सन् १९३९ सालमा उनलाई सम्मानसूचक "महापण्डित" उपाधिले विभूषित गऱ्यो । सन् १९२२ देखि अर्थात २९ वर्षको उमेरदेखि साहित्यमा कलम चलाउन थालेर त्यही साल रामोदर साधुको नाममा प्रथम सामाजिक उपन्यास "बाइसवीं शदी" (हिन्दीमा) लेखेर प्रकाशित गरे । तर बीचमा केही वर्ष अन्यान्य विषयहरूमा व्यस्त रहेपछि सन् १९२७ देखि फेरि कलम दौडाउन थाले । उनको कलम कही रोकावट नआई रफ्तारमा दौडन थाल्यो । जेलको कठोर यातना खप्दै गए तापनि उनले जेलभित्रै महत्वपूर्ण पुस्तकहरू लेखे । 'दर्शन-दिग्दर्शन', वैज्ञानिक 'भौतिकवाद', 'मानव समाज', 'भोल्गा से गङ्गा', प्रभृति कृतिहरू कारावासभित्र लेखिएका उदाहरण हुन् । विलक्षण प्रतिभा भएका महापण्डित राहुलको कलम ससारका प्रायः थाहा पाइएका सबै विधाहरूमा नै दौडेको पाइन्छ । उपन्यास, कथा, नाटक, कविता, जीवनी, कोष, यात्रा, अनुवाद, धर्म, दर्शन, संस्कृति, इतिहास विज्ञान, राजनीति प्रभृति विधाहरूमा कलम दौडाउने महापण्डित राहुलका ८ उपन्यास, ४ कथा, ५ खण्ड आत्मकथा, १६ जीवनी १३ यात्रा, ११ निबन्ध, २ विज्ञान, ९ राजनीति, ३ दर्शन, ८ धर्म ९ अन्य यात्रा, ३ कोष, २ साहित्येतिहास, २ लोक साहित्य, ४ इतिहास, ४ सङ्कलन, ११ अनुवाद, १६ संस्कृत सम्पादन, अनुवाद र शोध, प्रभृति ग्रन्थहरूका लेखक महापण्डित राहुलबारे भन्ने गरिन्छ- उनी डेढ सय जति ग्रन्थहरूका लेखक थिए । यी बाहेक प्रायः छत्तीस भाषाका विद्वान महापण्डित राहुल 'ब्राह्मी लिपि', 'शारदा लिपि', 'सिङ्काली लिपि' प्रभृति लिपिहरुका ज्ञाता र संशोधनगर्नमा खप्पिस थिए । उनी विशेष संस्कृत, पाली र बौद्ध धर्म एवं दर्शनका विशेषज्ञ थिए ।

महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायन माथि वर्णित विषयहरू कामात्र विशेषज्ञ र महान थिएनन्, परन्तु राजनीतिक क्षेत्रमा पनि उत्तिकै निर्भीक र निडर देशभक्त औ राजनीतिज्ञ थिए भन्ने प्रमाण भारतको स्वाधीनता सङ्ग्राममा असहयोग आन्दोलनमा भाग लिंदा कांग्रेस पार्टीबाट पक्राउ परेर सन् १९२२ मा जेलमा परेपछि थाहा हुन्छ । पछि सन् १९३९ सालमा किसान आन्दोलनमा लागेर फेरि दोस्रोपल्ट जेल पसे । झण्डै दुई वर्ष जति जेलमा बसेर निस्केपछि भने उनले सदाकोलागि राजनीति त्यागिदिए ।

आफ्नो जीवनकालभरिमा विभिन्न उपाधि र पदले विभूषित भएका महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायनले सन् १९२६ सालमा पाली त्रिपिटकको गहिरो अध्ययन गरेर परीक्षामा उतीर्ण भई "त्रिपिटकाचार्य" (Doctor of Tripit) को उपाधिले विभूषित भएका थिए भने विद्यालङ्कार विश्वविद्यालय- श्रीलङ्कामा "बौद्ध धर्म दर्शन र पाली भाषाको अध्ययन" विभागका विभागाध्यक्ष (Head of the Department) रहेका थिए, औ त्यहीबाट सन् १९२८ मा "D. Litt" ले विभूषित पनि भए । सन् १९३९ मा महान 'हिन्दी साहित्य सम्मेलन' - अलहाबादबाट उनी 'भारतीय भाषा र साहित्यका सर्वश्रेष्ठ साहित्यकार मानी "साहित्य वाचस्पति" उपाधिले विभूषित भए । सन् १९५८ मा "मध्य एसियाका इतिहास" (२ भागमा)- को निमित्त 'साहित्य अकादमी पुरस्कार"- ले पुरस्कृत र सम्मानित भए । यसरी नै सन् १९६२ मा भागलपुर युनिभर्सिटी"- बाट पनि महापण्डित राहुल "D. Litt" उपाधिले विभूषित भए । हिन्दी, संस्कृत भाषा र साहित्यमा आजीवन सेवारत रहे वापत २६ जनवरी १९९६ मा "पद्मभूषण" उपाधिले

भारत सरकारबाट श्रृङ्गारिएका पनि थिए । उक्त पुरस्कार त्यसवेलाका राष्ट्रपति डा. राजेन्द्रप्रसाद द्वारा प्रदान गरिन्थ्यो, तर अफसोस पुरस्कार प्राप्त गर्नुभन्दा पहिले उनको स्मरण शक्ति ह्रास हुन गएकाले मस्कोमा उपचारार्थ लगिए । अँनि त्यहाँ सात महीना राखिएतापनि कुनै उपाय लाग्न सकेन । फलत: दार्जीलिङ फर्काएर ल्याइएपछि १४ अप्रील १९६३ सालमा उनी बिते सदाका लागि । एउटा प्रकाशपिण्ड निभ्यो सारा विश्वलाई अन्धकारमा डुबाएर । बहुमुत्र रोगले ग्रस्त भएका महापण्डितलाई मृत्यु हुनुभन्दा एक वर्ष अघिदेखि स्मृति ह्रास हुनुको साथै मस्तिष्कमा रक्तश्राव भएको थियो ।

यस्ता विलक्षण प्रतिभाका धनी, पुरातन र अर्वाचीन अनेकौं भाषाहरूका ज्ञाता, महान इतिहासकार, विश्वविख्यात बौद्ध विद्वान, पालीका अद्वितीय पण्डित महान दार्शनिक, कोषकार, विशिष्ट साहित्यिक विद्वान, महापण्डित (डाक्टर) राहुल साङ्कृत्यायन विद्वानदेखि साधारण मानिससम्म समान व्यवहार गर्थे । साधारण कुर्ता, सूती पैजामा र च्यादरको पोशाकमा दार्जीलिङमा रहँदा कसैले पनि भन्न सक्तैनथ्यो कि "उनी ख्यातिप्राप्त वा विश्वविख्यात विद्वान, महापण्डित हुन् ।" यस्ता अद्वितीय प्रतिभा सम्पन्न व्यक्तिको पारिवारिक जीवन सम्बन्धमा धेरै विवादहरू भए । धेरैले राहुलले तीन विवाह गरेको कुरा पनि गरे । तर, बाल-विवाहको कुरालाई पर पन्छाएर भन्ने हो भने राहुल साङ्कृत्यायनले वास्तविक रुपमा दुई विवाह गरेका थिए- एक रसियाली स्त्री, जसको शुभनाम एलेना थियो, अनि दोस्री थिइन्-नेपाली स्त्री, जसको शुभ नाम थियो श्रीमती कमला साङ्कृत्यायन । सन्तानका नाममा एलेनाबाट एउटा छोरो जेडा साङ्कृत्यायन, र अर्को जयन्त साङ्कृत्यायन हुन भने छोरी जया साङ्कृत्यायन ।

महापण्डित राहुल साङ्कृत्यायनको निधनमा त्यसबेलाका भारतका राष्ट्रपति डा. राधाकृष्णनले आफ्नो श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्दै भन्नुभएथ्यो- "श्री राहुल साङकृत्यायन बौद्ध दर्शनका प्रकाण्ड पण्डित थिए र उनको निधनबाट हिन्दीको महान क्षति भएको छ ।" तर, क्षती, हिन्दीको मात्र नभएर हाम्रो (दार्जीलिङको) पनि र विश्वकै हुन गएको छ । यसरी नै पण्डित जवाहरलाल नेहरुले पनि भन्नुभएथ्यो- "मलाई राहुलजीको निधनको समाचार सुनेर अत्यन्तै दु:ख लाग्यो । उनी एक महान विद्वान थिए र उनको निधनबाट संस्कृत, पाली र बौद्ध दर्शनको एउटा विशेषज्ञको लोप भएकोछ ।"

दार्जिलिङ

---- o ----

कविता

देशको नियती

- रामहरि ढुंगाना

राष्ट्र र राष्ट्रियताकोलागि
मरि मेट्ने
स्वाभिमान, कर्मठ र चरित्रवान्
यी तीनै गुणका व्यक्तित्वको
यो मुलुकले कहिले सम्मान गर्न जानेन
इतिहास साक्षी छ, त्यसका पानाहरु बोल्छन्
जानीफकारहरु गवाह छन्
तर मौन
भीम मल्ल र बहादुर शाह
दुबैको निर्मम हत्या
कस्तो विडम्बना ? कस्तो नियति ?
त्यसैले
कर्तव्यनिष्ट, आदर्शवादी र निष्ठावान्
यो देशकालागि अफापसिद्ध छन्
हो त, र पो यहाँ ऐले
अवसरवाद, चरित्रहीन र भ्रष्टहरुको
खुल्लापन छ, तिनकै बजार छ
सम्मान र प्रतिष्ठा छ
यतिखेर त झन्
सर्वत्र प्राय: तिनकै हावी छ
इज्जत छ, सम्मान र स्वागत छ
पद अनि चैन छ
रातारात ब्रम्हलुट छ नव कुवेर बनेका छन्
यो मुलुकको नियति नै हो कि ?
समयको खेल हो
खै, यहाँ यस्तै छ ।
यस्तै छ ।

- भक्तपुर

कला सुरक्षा चाहँदैन स्वतन्त्रता चाहन्छ । उसलाई हिडिसकेको बाटोमा खुट्टा चाल्न मन लाग्दैन । आफ्नो हिंड्ने बाटो आफै बनाउन चाहन्छ ।

- बि.पी. कोइराला

कथा

यो एउटा कथा

- रोशन थापा 'नीरव'

सम्पादकज्यू !

तपाई आउनु भो ! कथा माग्नुभो ।

००

सोच्दैछु । खै, कुन कथा लेखूँ ?

विषयवस्तु प्राय: यस्तै हुँदो रहेछ, पाउन नै गाह्रो ।

पाएपछि पनि तारतम्य बुन्नै गाह्रो ।

कसरी लेखूँ ? कुन लेखूँ के लेखूँ ?

००

मेरी श्रीमती छिन् ।

शीलस्वभाव गृहस्थी-गृहिणीमा हुनुपर्ने शतप्रतिशतको गुणसहित ।

अर्थात खोट लाउने कुनै ठाउँ छैन ।

राम्रीमा राम्री, पढेकी छिन् ।

शिक्षित भएर पनि पतिलाई 'देउता' मान्ने स्वभाव उनमा भरिपूर्ण छ ।

मलाई उनको परिचय गर्न लाग्दा गर्व हुन्छ ।

मैले लाखौंमा एक 'श्रीमती' संगिनी पाएको छु ।

++

मेरा दुई छोरा छन् ।

जसरी भए पनि बोर्डिङ्ग स्कूलमा पढाउनु पर्ने अवधारणा भएका प्राय: निम्न मध्यमवर्गीय नेपालीका सन्तानहरूझैं उनीहरू पनि सकिनसकी बोर्डिङ्ग स्कूलमा पढ्दैछन् अर्थात् पढाइएका छन् र उनीहरू ज्ञानी, भनेको मान्ने आज्ञाकारी छन् ।

छोराहरुको बयान गर्दा मलाई यतिबेला स्वाभिमान जागिरहेछ ।

++

मेरा मातापिता पनि छन् ।

कर्तव्यनिष्ठ, सरल सत्य प्रवृत्तिका ।

यसैले घरमा कुनै कलह छैन । शान्ति छ ।

मलाई मेरो परिवार एउटा आदर्श परिवार भन्नुमा अति गर्व छ ।

++

तर ..... !

एउटा कुरा !

मेरो परिवारमा समझदारीका प्रशस्त भावनाहरू भए तापनि एउटा कुरोचाहिँ अलि दुखलाग्दो छ । चिन्ताजनक छ ।

त्यो कुरो हो - मेरो विपन्नता ।

++

मेरो पुर्खाको कुनै मौजा छैन ।

पुर्ख्यौली सम्पत्ति छैन । केवल पिताले पच्चीसौं वर्षको इमान्दारी सङ्घर्षबाट स्थापित गर्नसकेको काँचो ईंटाको एउटा घर छ, जुन कुनै पनि वर्षामा चर्केर भासिने सम्भावना छ । डर छ । आशङ्का छ ।

++

हो, यही पीर र चिन्ताले मेरो गर्वलाई बारम्बार तोड्ने गर्दछ र यो मेरो पीर, चिन्ता समाप्त हुन नसक्नुको कारण मेरो स्थिति विपन्न हुनुले हो । म आफ्नो यो स्थिति सपार्न नसक्ने भएको छु । त्यसो हुनु सम्भवत: मभित्र सत्य-प्रवृत्ति रहेकाले हुनसक्छ, किनभने म मेरो त्यस्ता केही मित्रहरूजस्ता असत्यका बाटोमा हिँडेको भए यस्तो स्थिति भोग्नुपर्ने थिएन होला । कमजोर छु । सत्यता लिएँ । कलम समाएँ । नोकरी गरे । फलत: यस्तो जीवन पाएँ । कति हास्यास्पद कुरो !

++

मेरो मासिक तलब सीमित छ ।

वर्तमान महँगीको सन्दर्भमा मेरो आय स्रोत केवल केही थोपा पानी बगरमाथिको जस्तो भएको छ, झर्न नपाउँदै सुक्ने । समाल्न नै नसकिने स्थिति यो । चिन्ता लाग्छ । भय जाग्छ । आम मान्छेहरूको जीवन पनि के मेरो जस्तै छ ? सोच्छु, आश्वासन शून्य छ । आफूलाई दयनीय पाउँछु । जीवन नामक दलदलमा धसेको हुँ कि कतै, यस्तै लाग्दैछ अचेल । यही दुख मेरो परिवार मा पनि कहिलेकाही निराशाको बादलझैं देखापर्ने गर्दछ । त्यस्तो बादल, जुन बलियोभन्दा बलियो हावा आए पनि अडिग रहने गर्छ । म यो विपन्नताको बादलबाट निक्लनसकेको छैन । कति अपसोच छ ! वर्तमान सापेक्ष बाङ्गो प्रवृत्ति संस्कार ममा हुर्केको छैन र जन्मेको पनि छैन । इमानदारीको लेप मेरो पिताको हृदयमा नहटिने गरी जसरी लिपिएको छ, वंशानुगत त्यो लेप ममा पनि त्यसैगरी लिपिएको छ । यसैले बेइमानीको दाग लाग्नसकेको छैन र यसैले मैले बिल्डिङ्ग घर, टी.भी., भिडियो डेक, कार इत्यादि सङ्ग्रह गर्नसकेको छैन । १०-५ बजे अवधिको मेरो नित्यकर्ममा यताउति ताकझाक गर्ने बानी पर्न नै सकेको छैन । मेरो यस्तो प्रवृत्तिमा मेरो परिवार गर्व गर्छ, किनभने उनीहरूलाई हिँडो र गुन्द्रुक खाने बानी परिसकेको छ । मित्रहरू मूर्खताको आक्षेप लाउँछन्, किनभने आजको यो दुनियाँमा इमान्दारि पन भनेको त्यस्तो पासो हो, जसमा मान्छे अल्झिएर भोकभोकै मर्ने गर्छ र म त्यस्तै गरिरहेको छु । म मेरा मित्रहरूका सल्लाहलाई

वास्ता गरी आफ्नै धुनमा सङ्घर्ष गर्दैछु- आफ्ना दुई पुत्रलाई
न्जिनियर र डाक्टर बनाउने सपना लिएर ।

++

र कथा लेख्दैछु ।

ापनो कथा लेख्दैछु ।

थार्थ जीवन कथा लेख्दैछु ।

++

- मट्टीतेल सकियो ।
- पीठो पनि छैन ।
- तरकारी महँगो छ ।
- गुन्द्रुक पनि सकियो ।
- पिठो छैन र बाँकी ?
- छैन ।
- भरेलाई पनि पुग्ने छैन ?
- अहँ ।
- आज त भात खाने है, बुबा ?
- मासु नखाएको पनि कति भइसक्यो हैन बुबा ?
- सागमात्र कति खाने ?
- त्यो पनि महँगो भइसक्यो ।
- गुन्द्रुक आज नखाने ।
- साग र गुन्द्रुकमा भिटामिन हुन्छ ।
- हो त नि, पढ्ने मान्छेले त मासुभन्दा साग नै खानु राम्रो ।
- गुन्द्रुकले त झन् आँखाका शक्ति बढाउँछ ।
- बुबा, स्कूलको फीस कहिले तिर्ने ?
- सुन्नुहोस्, त बत्ती र पानीको महसुल नतिरेको पनि धेरै भयो ।
- छोरा, यसपालिको जाडोमा हामी बूढाबूढीलाई एउटा एउटा सुइटर किनिदिए पुग्छ, है ?

++

- ओ, सुन्यौ छोराकी आमा ?
- के कुरा, हजुर ?
- मेरो तलब बढ्ने भयो नि !
- हो र, कति ?
- प्रति महिनाको तलबमा पचास रुपैयाँ बढेको छ ।
- ए.....तर.....चामलको भाउ त्योभन्दा दोब्बर बढेको छ ।

.... !

++

- ए हजुर !
- ... ... !
- ओ, छोराको बुबा
- किन ?
- यता आउनुस् न ।
- किन ?
- खाना खाने हैन ?
- पाक्यो र भन्या ?
- पाक्यो ।
- कति चाँडो ।
- आज त जाउलो पकाएको छु नि त ।
- ए .....।
- हजुर के गरेर बसिरहेको ?
- कथा लेखेर ।
- फेरि कथा.... यो कथासथा किन लेख्नु पर्या होला फेरी ?
- सम्पादकको अनुरोधमा ।
- हजुरको गर्दन दुखिरहेछ । घोप्टो परेर लेख्न त हुन्न फेरी...।
- केही हुन्न ।
- भयो भने नि ?
- ... .।

++

- बुबा, बुबा !
- किन छोरा ?
- हजुरले कथा लेख्नु भएको हो ?
- हो, छोरा ।
- के कथा ? हामीलाई पनि सुनाउनुस् न ।
- मैले लेख्न लागेको कथा बाबुहरूले सुन्ने खालको हैन बा । हजुरबुबालाई भन्नुस् भनन ।
- काँ.....हजुरबुबालाई खोकी लाग्या छ । बहाँले भन्न सक्नुहुन्न
- हँ... ! ए छोराकी आमा ?
- हजुर ।
- बालाई खोकी लागेको हो ?
- हो ।
- कति भयो ?
- धेरै भयो । डाक्टरकहाँ जाऔं भन्दा बुबा मान्नु नै हुँदैन ।
- किन ?
- डाक्टरले औषधी धेरै लेखिदिन्छ भनेर ।
- ... ... !

++

बुबा, बुबा ।

- हँ .. ।

लेख

'श्रृ' नेपाली अक्षर नहुनु पर्छ

– तिलक पौडेल

अन्यान्य वर्गीकरणलाई यथावत रहंन दिंदा, नेपाली व्यंजन वर्ण (कखरा) लाई निम्न ३ वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

१. क, झ, फ

२. ख, ग, घ, च, ज, ञ, ण, त, थ, ध, न, प, ब, भ, य, ल, व, श, ष, स, क्ष, त्र, ज्ञ .

पहिलो वर्गका अक्षर हेर्यौं भने यिनीहरूसंग एक लठ्ठी (ठाडो धर्सो) छ, अझ त्यसभन्दा दायांतिर अलिकति घुमेको भाग पनि देख्न सकिन्छ । यिनको लठ्ठी झिकिदिने हो भने अस्तित्व नै गुम्दछ । जस्तै : ङ झ फ जसलाई नियालेर यी अक्षरका अंश हुन् भन्ने अड्कल गरेपनि कुनै प्रयोग्य रुपमा लिन सकिंदैन ।

दोश्रो वर्गका अक्षरहरू हेर्यौं भने, यिनीहरूसंग पनि लठ्ठी छ, तर त्यसभन्दा दायांतिर केही पनि छैन र तिनै लठ्ठीहरूको सहारामा आफ्नो पूर्णस्तित्व झल्किरहेको स्पष्ट छ । ती लठ्ठी झिकिदिएमा यि (नी) व्यंजनबाट स्वरतिर अर्थात् पूर्ण रुपबाट अर्ध रुपमा अस्तित्व राखिरहेका हुन्छन् । आधी अक्षरको रुपमा लठ्ठी झिकिदिंदा प्रयोग गर्न सकिन्छ । तेश्रो वर्गका अक्षरको रुपमा लठ्ठी नै छैनन् । एउटै लठ्ठीलाई तोडमोड गरेर अक्षराकार पारिएको छ । तसर्थ उपरोक्त दुई वर्गको लठ्ठी सम्बन्धी विवेचना यो वर्गलाई अनावश्यक ठहर्छ ।

अब यो विभाजनको सार्थकता कुन पक्षसंग गासिएको छ ? भन्ने तर्फ लागौं । यदि हामीलाई आधा अक्षर प्रयोग गर्नु पर्‍यो भने, पहिलो वर्गका अक्षरको लठ्ठी चलाउन/ झिकिदिन पाइंदैन, कारण त्यसो गर्दा सो वर्गका अक्षरहरूको अर्धरुप प्रयोगगर्ने परपरा छ भने हलन्त (्) सबै वर्गका वर्णहरूमा लागू हुन्छ । जस्तै: क, झ, फ/ प्रयोग: (वाक्क/ वाक्क/वाक्क, भ्याउने/ झ्याउरै, फ्याउरो/फ्याउरो आदि ।

दोश्रो वर्गका अक्षरको आधारूप प्रयोग गर्नु पर्दा लठ्ठी झिकिदियो भने मात्र पुग्दछ, जस्तै: ख, ग, घ, च, ज, ञ, ण, त, थ, ध, न, प, ब, भ, य, ल, व, श, ष, स, क्ष, त्र, ज्ञ, । प्रयोग: (ख्याउटे, भाग्य, ध्याम्पे आदि)

तेश्रो वर्गका अक्षरहरूको आकारुप प्रयोग गर्नुपर्ने हो भने तीन विधिहरू चलन चल्तीमा देखिन्छन् । पहिलो विधि यी (ङ, ञ, ण, ट, ठ) अक्षरमा लागु हुन्छ । यिनको आधारुप चाहियो भने या त उल्लेखित वर्गका सबै वर्णलाई काम लाग्ने हलन्त (्) प्रयोग गर्नुपर्छ, नत्र यिनको आधापछि आउने अर्को अक्षर यिनैका पुच्छरमा जोड्नु पर्दछ । उदाहरणर्थ : (चङ्गा, खड्ग, चिट्ठी, पट्ट् आदि)

दोश्रो विधि छ, द, ह मा लागू हुन्छ । यिनको आधारुप चाहिदा हलन्त (्) को अलावा तलतिर निस्केका धर्सा ( ) लाई लट्ठी बनाई अर्को सरलो लक्षर लेख्ने वा तिनै धर्सासंग अर्को अक्षरको शूर जोडेर लेख्ने गरिन्छ । जस्तै: छ्वास्स, द्वापर, ह्वाल्ल/ छ्वास्स, द्वापर/ह्वाल्ल/ छ्वाप्छ्वाप्ती, पद्म, ह्यूमपाइप आदि ।

तेसो विधि र् मा लागू हुन्छ । यदि र् लाई आधा रुपमा प्रयोग गर्नु पर्‍यो भने हलन्तका साथै रेफ र (र्) का रुपमा प्रयोग गर्ने चलन छ । उदाहरणका लागि: गर्नु पर्‍यो, तर ,, 'र्‍यो' यसमा ' ' ले आधी र् को काम वास्तवमा गरेको हैन । यो त पुरा र् संग अरु अक्षरका आधा मिलेर बनेको हो । जस्तै: क् + र = क्र, फ् + र = फ्र, + र = य् = र्य,= य्र, ख् + र = ख्र +र = त्र आदि । फेरि यही कुरा माथि उल्लेख गरिएको तेश्रो वर्गका अक्षरहरूका हकमा यस्तो (्) रुपमा प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: ट् + र = ट्र, छ् + र = छ्र, ह्+र = ह्र= ह प्रयोग: राष्ट्र= रा+ष्+ट्+र ; ड्रग = ड् + र + ग ; माछापुछ्रे आदि ।

यसबाट के हुन आउँछ भने र् = = = हुन् । जसमा र पुरा हुन्छ । यदि र को आधा प्रयोग गर्नु पर्‍यो भने ( ) मात्र शुद्ध ठहर्छ । ग+र्+नु = गर्नु ।

फेरि सम्पूर्ण वर्गका आधा अक्षरहरू ऋ संग मिले भने अक्षरको तल ऋकार (ृ) दिने चलन छ । क्+ऋ=कृ, ङ् + ऋ=ङृ, ह्+ऋ= हृ आदि । यसरी कुनै अक्षरको आधा र ऋ को संयोजन गर्नु पर्‍यो भने पूरा अक्षरका ऋकार लगाउनु शुद्धाशुद्धीका दृष्टिले ठीक ठहर्छ । तर चलन चल्तीमा कतिपय जापरवाहीहरू छन् । जसमा रकार ( ) र ऋकार (ृ) को संयुक्त प्रयोग गरेको पाइन्छ । जस्तै श्रृङ्गार, श्रृङ्खला आदि ।

उक्त शब्दहरूमा प्रयुक्त श्रृ लाई शृ का रुपमा उच्चारण र प्रयोग गर्नु सर्वथा उनुपयुक्त हुन्छ । बरु री= ऋ ठान्दा (रीषी = ऋषि) श्रीङ्गार, श्रीङ्खलालाई ठीक मान्नु उचित देखिन्छ । अन्यथा श्र = श= शृ भएकोले (किनभने विश्व= विशृव हुन्छ, श+र = श = श्र=शृ भएकोले नै श्री लेखिएको हो) शृङ्गार, शृङ्खला नै लेख्नु पर्दछ । माथि उल्लेख गरे झैं श्रृंखला

लेख्ने नेपालीले नेपाली भाषा लेख्न कै दुस्प्रयोग गरेको स्पष्टिन्छ । तसर्थ श्र को प्रयोगमा शृङ्खला लेख्ने रहर छ भने श्रृङ्खला लेख्नु पर्ने हुन्छ ।

खासगरेर यहि शब्द विद्यालयका नेपालीकै पाठ्यपुस्तकमा गलत प्रयोग गरेको छ्याप्छ्याप्ती पाइएकोले ती कलिला केटाकेटीमाश्रृंश्र हो भन्ने गलत धारणाको विकास मात्र हैन विज्ञ कै दृष्टि पनि त्यही गलत प्रयोजनमा दौडाउने बानी पर्न सक्ने सम्भावना नकार्न मिल्दैन । तसर्थ नेपाली विषयका पाठ्यपुस्तक, पत्र पत्रिका आदिमा यस्तै अन्य कतिपय गल्ति प्रयोग भइरहने गर्दछन् त्यसलाई समयमै सचेष्ट भई नेपाली भाषा विद्हरूको छिनो फानो बेगर प्रकाशन गर्ने गरेमा शुद्ध नेपाली अक्षरसंयोजन हेर्न वा अन्य देवनागरी लिपि प्रयोग गर्ने भाषा लेख्नी गुहार्न नपर्ला भन्न सकिदैन । हुन पनि नेपाली भाषाका राष्ट्रियस्तरका मुखपत्रहरूमा पनि गल्ती छापिइनु नेपाली साइनबोर्ड लेखाइमा सेमेत त्रुटि चुहाइनु भाषिक अदालतमा अक्षम्य अपराध ठहरिनु पर्दछ । यसको समयमै रोकथामतर्फ पाइला नचालेमा नेपाली भाषा लेख्न विकित नबन्ला भन्न सकिदैन । अस्तु ।

- स्याङ्जा

<u>लेखककालागि प्रोत्साहन</u>

- सरल नेपाली श्रृङ्खला प्रवेशिकाका सम्पादक - श्री महादेव अवस्थी
- टेलीश्रृङ्खला - नेपाल टेलिभिजन
- विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू

नव वर्ष २०५४ को सुखद् उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण देशवासीमा सुख, शान्ति तथा समृद्धिकोलागि हार्दिक मंगलमय सुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

रमेश रेग्मी

(वडा अध्यक्ष)

तथा

का.म.पा. वडा नं. ७ परिवार

उर्दू गजल

- कैलाशसिंह ठकुरी "आंसू"

गजल -१

गर खेलनाहै खेलिए बर्कतपाके साथ ।
क्या खेलतेहै आप दिले नातवाके साथ ॥

रन्जो अलमसे हमको कोई वास्ता नही ।
अफ़सानए बफ़ा भी है दर्दे नेहाके साथ ॥

आलाम और गर्दिशे ऐयाम दर्दो ग़म ।
रहतेहै हर किसीके ए उम्रे रवाके साथ ॥

रन्जो अलम हमारा अयाँ होगा जिसघडी ।
रोएगा ज़र्रा ज़र्रा ज़मी आसमाके साथ ॥

"आंसू" ए दौरे नवकि सियासत तो देखिए ।
कुछ बेज़बाभी साथहै एहले ज़वाके साथ ॥

---- o ----

गजल -२

करो तुम लाख कोशिश कुछ नही तक़दीर करतीहै ।
जबां हिम्मत फलक पर आशिया तामीर करती है ॥

नसम्झो ऐ जहांवालो मै तारिक़िमे रहता हूं ।
शेब ग़मको फ़रोज़ां अश्ककि तनवीर करती है ॥

अब आजाओ हमारी ज़िन्दगी है चन्द लम्हों की ।
क़जातो बावफा है वो कहां ताख़ीर करती है ॥

ऐ "आंसू" ज़र्फपर अपनि तुझे काबु नही शायद ।
तुम्हारी चश्मेनम राज़े अलम तफ़सीर करती है ॥

---- o ----

ग्वालीचौरबाट बाहुनथोक

– सूब सेन

चैत्र एक्काइस, दुईहजार बाइस साल विहान ग्वालीचौर बाट दायाँ बडीगाड पारी उर्वरा भूमि-हुने खाने गाउँ अरेबा बायाँ हराभरा बनको टोपी लगाएको बनको काखमा सुतेको ग्वालीचौर को "सेतो" हेर्दै लब्धी खोलो तरेर तल बडीगाड, माथि बाटैबाट हुँदै हिडें । सम्म परेर सङ्लो भएर बडीगाड-ठूलो भएर बहिरहेको नदीसंगै हिडे । जिल्ला सभासद्का घर जिमी गाउँपुगें । तर उहाँ घरमा हुनुहुँदो रहेनछ । भेट हुन सकेन ।

पखेराको, रुखो सुखो वारी, मामुली घर व्यवहार धेरै बाल बच्चा, एउटी पोलियोबाट शीकार लुली बालिका-उनमा थुप्रेका झिंगा । कम उब्जाउ भूमिको बसोबासनै यी सबको कारण हेरें । बालिकाप्रति मायाँ, शुभ कामना मनमनै प्रकट गर्दै हेरें । अबेरा भइसकेको थियो । लामो बाटो हिंडिसकिएको पनि थियो । तैपनि अगाडि जानु थियो ।

गरमको बेला । भोक प्यासले सताउन पनि थाल्यो अनि मेरो उद्देश्यकालागि आवश्यक पर्ने व्यक्ति पनि ठानेर गनु-बन सन्यासीका घर निस्कें । उहाँ भेट पनि हुनुभयो । कुरा भयो । उहाँका चिल्ला र मिठा कुरामा विश्वासिलो पन लागेन । तैपनि शिष्टाचारको अनुशासन पालन गर्दै 'म आएर समय लिई दुःख दिए, रिसानी माफ है ! बन जी ।' भनेर विदा भएं । जुन बाटो निस्के त्यही बाटो झरें ।

पल्लोपट्टि राम्रैसंग झर्दै बग्दै आएर बडीगाडमा झरी आफ्नो अस्तित्व मेट्ने पास्ती खोलोलाई हेर्दै परम्परावादी समाजमा ठूलाका अगाडि सर्वसाधारणको अस्तित्व यसैगरी हीन भइरहेको तुलना गर्दै राम्रो गाउँ-दगालाई बायाँ पार्दै सक्न्यार भएर दिउँसो दुईबजे राक्से बजार पुगें ।

'विहानको भात यसबेला पनि नखाएको साँच्चै होला कि । भनेर चिया पसलीले आश्चर्य मानिन् । यसबेलासम्म पनि भात नखाएको बारे बेली विस्तार गरेपछि बल्ल पत्याइन् । आँगा चामलको भात र खुर्सानी पड्काएर सिन्कीको झोलिनो तरकारी पकाइन् । गर्मिमा पिर्पिरो सिन्कीको झोलसितको भात नमिठो लागेन पसिना पुछ्दै खाँदै गरें ।

यो बाग्लुङ्देखिको नाका पर्ने ठाउँ, मान्छे हिंडिरहने ठाउँ । धेरै सज्जनहरूसंग भेट भयो । जसमा बाग्लुङ्का बलबहादुर का कुरा रोचक लागे । उहाँले "अहिलेको अवस्थामा प्रशासकमा राजनीतिक स्वभाव र नेतामा प्रशासकीय स्वभाव दुबै भएमामात्र जिल्ला विकासको काम हुन सक्ने रहेछ । हाम्रा अञ्चलाधीश मकर बहादुर बान्तवामा यी दुबै गुण भएकोले जन सहभागिता जुटाई पुतली खेतबाट बाग्लुङ्ग मोटर बाटो खनाइरहेकाछन् । जनता एकजुट भएर काम गरिरहेका छन् । एक डेढ वर्षभित्र अवश्य पनि बाग्लुङ् बजारमा मोटर पुग्छ ।" भन्नुभयो ।

'जनशक्ति जुटाई विकासको कार्य गर्नु राम्रो हो तर जनताको परिश्रम खेर जान हुँदैन । काम पूरा हुनुपर्छ'- मैले भनें । यस्ता मिठा मिठा कुराहरू सुन्न पाउने केन्द्र थियो राक्से बजार । तर साँझ कुर्घा पुग्ने लक्ष हुँदा अरु बस्न सकिन । चिया पसल्नी दिदीलाई दुई खानाको रु. ६ । भुक्तान गरि विदा भएं ।

बारि बायाँ तुन्डाँडा दनिया, पारि दायाँ भुर्जुवा हेर्दै राम्रा राम्रा फाँट माथि हरियाली हेर्दै अगाडि हिंडे । सङ्लो पानी बग्ने दरम खोलो तरेर अलिकति निस्कें । टक्सार बजार पुगें । माथि शिखर सुन्दर राम्रो बस्ती-बामी मैदान तल मैदान ढिकमा दुई पङ्ती घर भएको लाम्चो टक्सार बजार व्यापारिक स्थल-नेवार जातिको बस्ती हेरें । केही बजारिया भद्र पुरुषसंग भेटघाट कुराकानी भयो । यस्तो राम्रो, सफा सुघ्घर व्यापारिक केन्द्र, तलमाथि दश वाइ पंचायतको माझमा पर्ने बजारमा एउटा हाई स्कूलसम्म पनि नभएको कुरा सुनें उहाँहरूबाट ।

"हाइ स्कूल स्थापनाकालागि कस्सिएर काम गर्नुस् पाँच सात जनाको समिति बनाएर म सहयोग पुराउने कामगर्नेछु । स्वीकृतिकालागि काठमाडौं र सहयोग संकलनकालागि गुल्मी, अर्घाखाँची र पाल्पासम्म पनि झोलि थाप्न जान तयार छु" । भने । आइरहेको जिल्ला पचायतको चुनाव र आफू सभापति पदमा उम्मेदबार हुने विचार राखेको कुरा व्यक्त गरी वातावरण तयार पार्ने काममा सहयोगकोलागि आग्रह गरेर हिडें । त्यहाँका जिल्ला सभासद् झुञ्जलालजीलाई घरैमा पसी भेटें । सविस्तार कुरा गरें ।

उहाँ लागेको कुरा स्पष्ट बोल्ने व्यक्ति हुनु हुँदो रहेछ । भन्नु भयो -"जतिसुकै फटाहा, अन्यायी र विकास नगर्ने व्यक्ति भएतापनि सभापति मेरो नातामा भाइ लाग्छ । अरुलाई जान्दिन । उसलाई छोड्दिन ।" उहाँको कुरामा कुनै बनावटीपन थिएन बरु मानसिकता झल्किएको थियो । उहाँले आफ्नो कुरा भनेर आफूले मात्र फुर्सद लिनु भएन, मलाई पनि भोटकालागि सम्पर्क राख्न नपर्ने गरी फुर्सद दिनुभयो । आफ्नो विचारमा दृढ रहनु भएकोमा

धन्यवाद दिएं । तर पनि बसाउठी , भोक प्यास सोधपुछ जस्तो नेपाली गाउँघरको प्रारम्भिक शिष्टाचार देखाउन पनि नभ्याउनु भएको र तुरुन्तै जवाफ दिएर पठाउन हतार गर्नु भएको बेलाको मुखाकृति सम्झनलायक थियो । भएका कुरा मनमा बेकेर हिंडे ।

दाहिने बडीगाडपारि तोलादि खोला वारि पर्खा हुँदै हिंडेर बानी खोला तरें । चिदीपानी, जुलीधारा, गुर्ज्याङ्ग, भलारानी जस्ता सुन्दर बस्तीलाई दायाँ पार्दै अगाडि बढें । चिसापानी खोलो तरें । रातपऱ्यो । नदेखेको बाटो असजिलो, अपठ्यारो लाग्यो । तरपनि ठाउँठाउँमा बाटा हिड्नेहरू फेला पर्दै गरे । त्यति सारो एक्लो पर्नुपरेन । संयोग जुनेलीरात-टहटह । जतनसित निस्केर सोध्दै खोज्दै अलिकति तेर्छो लागेर कुर्था पुगें । जिल्ला सभासद् मेघ बहादुर सिंहका घर पुगें । "बास पाइन्छकि ?" भन्दै आगनमा उभिएं । थाकेको गोरे भाइ पेटीको डिलमा बसिहालें ।

चारव्याण्डको हलैण्ड फिलिप्स ठूलो स्वरमा एक्लै बजिरहेको थियो । आबाज सुनेर भित्रबाट निस्कनु भयो मेघबहादुर सिंहजी । चिनाजानीलाई नविकरण गर्यौं । भलाकुशली गर्यौं । दलानको खाटमा बस्यौं । रबालीचौरदेखिका कुरा भए । विषय वस्तुका कुरा भए । दुवै नयाँ दृष्ठिकोण राख्ने युवक, दुवैमा जिल्लाको विकास र सुधार गर्नुपर्ने दृढ विचार बारे कुरा भए । तवसम्म खाना तयार भएछ । खायौं । बस्यौं । अरु कुरा गर्यौं । राणाकालमा खटिने दौडाहाले जस्तै जिल्लाको दौडाहा गरी हिडने, जनतालाई ठेडुको ठोकी अपठ्यारोमा पारी झँडी खाने नेताहरूको क्रियाकलापलाई निस्कृय पार्दै लगी हटाउने र म सभापतिमा उहाँ सदस्यमा उठ्ने, एक्ले आर्कोलाई सहयोग पुराउने कुरामा सहमत भयौं । आजको बास दिउसोदेखिको थकाइ मेट्ने खालको भयो । आफ्नो सन्दर्भलाई अगाडि बढाउन उत्साहवर्धक रह्यो ।

भोलिपल्ट चैत्र बाइस गते चिया खाई उहाँसंग विदा भएर साँझ शान्तिपुरसम्म पुग्ने कार्यक्रम बनाई अलिकति झरेर मूल बाटो समाते । दाहिनेबाट बगिरहेको बडीगाडको पछिपछि बायाँपट्टिबाट हिंडे । धार पुगेर मालिका मन्दिरमा पसी भगवतीको दर्शन गरी अगाडि बढें । खरबाङ्ग गाउँको बीचबाट छिरेर बढें । राम्रा राम्रा फाँट- लोभ लाग्दो बसिरहूँ जस्तो भूमि हेर्दै बढें । बान्ह बजे सुन्दर गाउँ आँपचौर प्रधानपञ्च घनश्यामजीका घर पुगें । उहाँ पुरानो, सम्पन्न तर जागरुक माथवर व्यक्ति हुनुहुँदो रहेछ । कुराकानी तर्क र ढंग पुराएर गर्ने, उदाहरणमा शास्त्रीय कुरा जोड्न सक्ने व्यक्ति हुनुहुँदो रहेछ । कुरैकुरामा भन्नु भयो - "मनको सुतक लोभ हो, जिब्रोको सुतक कुट हो, आँखाको सुतक परस्त्री, परधन र पररुप हो । यस्तो सुतकबाट जो मान्छे परै रहन्छ, त्यो सधै पवित्र रहन्छ, यद्यपि सुतक समाजमा व्याप्तछ तर समुद्रमा दिनहूँ अनगिन्ति माछा व्याउँछन् तापनि समुद्रको पानी सुतकाहा पर्दैन पवित्रै रहन्छ ।"

बिहानको खाना संगै खायौं । बस्यौं । जिल्लाको विकास निर्माण र जिल्लावासीको सुखदु:खमा साथ दिनकालागि नेतृत्वमा परिवर्तन आउनु पर्ने कुरामा सहमत भयौं । यस सिलसिलामा उहाँले सभापति पदकोलागि मेरो उम्मेदबारीलाई समर्थनको बचन दिनुभयो । म पनि दिएको बचन मनमा थापेर दुई बजे विदा भई निस्कें । दाहिने सराङ्ग अलि अघि बायाँ हरचौर हुँदै निस्केर भञ्ज्याङ्ग पुगें । शिरिर्र शीतल हावामा एकछिन सुस्ताई तलमाथि हुँदै अगाडि बढेर भीरखानी पुगें । बटुवासंग कुराकानी गर्दै, बुझ्दै, जान्दै, सिक्दै हिडें । भीरखानी पुग्दा रात पर्न आँट्यो । माथि भञ्ज्याङ्गबाट हेर्दा भीरखानी झर्दा शान्तिपुर तलबाटै सम्मो खेतै खेत पार गरेर राम्रो हिडाइको बाटो देखेर, बास पाए यतै बसौं भन्ने विचार गरी भीरखानीमा बाटोतिर पर्ने पाचँ/सात बास मागें । माग्न पठाएं । बाटोमा उभिएर बाटो हेरें । तर कतै पनि बास पाउन सकिन । अब जसरी पनि शान्तिपुरकालागि दौड्नु पर्ने भयो । हिडाइको गति बढाएर झरें । बस्ति नभएको खाली खेतमा हिडें । एकजना भीरखानीका बृद्ध मानिस विरामी भएर उपचारार्थ शान्तिपुर जाँदै रहेछन् । उनले भने- "सभापतिको उम्मेदबार भएर प्रचारार्थ आउने मान्छेलाई बास बस्न नदिने सल्लाह छ यहाँ ? त्यसैले बास पाउनु भएन ।"

'किन के कारण होला ? साँझको पाहुनालाई त जहाँ पनि बास बस्न दिने चलन छ त ।' मैले सोधें ।

'खास त मलाई थाहा छैन । जिल्लातिरबाट यस्तो खबर आएको छ रे !'

"के भो त शान्तिपुर जाउँ आफ्नैबाटो काटिन्छ ।"

यस्तै कुरा गर्दै दिनभरका कुरा सम्झिँदै साँझ झमक्कै हुने बेला शान्तिपुरको किनारा हुग्दी खोलो- काठको पुल तरें । अलिकतिमात्र अगाडि बढ्दा शान्तिपुरे साहू मथुरा प्रसादजीको घर आइपुग्यो । जिल्ला सभासद् पनि उहाँनै भएकोले त्यही बास मागें । बसें ।

खाना खाइवरी मथुराजीसंग कुराकानी भयो । मेरो विचार मा सहमति जनाउनु भयो । टाढादेखि बास नपाएर दगुरी दगुरी झमक्कै रात पर्नेबेला त्यहाँ पुगेको भएतापति उहाँको सहयोगी विचार र बचन पाएको कुरा मेरोलागि हौसलाको विषय भयो । मानिसले चाहेको कुरा प्राप्त भएपछि पाउने प्रयासमा लागेको मेहेनत र उठाएको तकलिफ सजिलै पचाउन सक्छ । मैले पनि मथुराजीको समर्थनले लागेको थकाइ समेतलाई पचाएं ।

मथुराप्रसाद श्रेष्ठ यस भेगका इज्जतदार मानिस

हुनुहुँदोरहेछ । खेती र व्यापार दुबै व्यवसायमा व्यस्त र सफल भएर पनि समाज सेवाको क्षेत्रमा अघि सर्ने व्यक्तित्व हुनुहुँदो रहेछ । विद्यालय स्थापना र विकासकालागि दश हज्जार मूल्य पर्ने जग्गा दिनु भएको कुरा सुनी धन्यवाद दिंदै त्यस्तो कार्यमा अरु बढी रुपमा जनसमाजलाई पनि परिचालन गरेर लाग्न आग्रह गर्दै बसें ।

तेईस गते बिहान उहाँसंग बिदाभई उकालो हिडेर बाटाका चौर पञ्चायतका जिल्ला सभासद् पृथ्वीनारायणजीसंग भेट गर्न गएं । तर भेटेर कुरा हुन सकेन । उहाँसंग मेरो भेटघाट मथुराजी मार्फत् हवस् भन्ने चिठी लेखी हर्राचौर जान आइरहेकी शान्ति बहिनीका हात पठाए मथुराजीका हातमै दिनू भनेर ।

काठमाडौंमा पढाईका साथी ईश्वरजीको घर पस्ने, उहाँका बुवा मुमा भाइ बहिनीहरू भेट्ने खबर पुराउने विचार लिएर डाँडामा बाहुनथोक पुगें । चिनाजानी भयो । सञ्च बिसञ्चको कुरो भयो ।

साथी ईश्वरीका बुवा मुमालें छोरा ईश्वरीलाई जस्तै मायाँभरी व्यवहार गर्नु भयो । बहिनीहरूले दाज्यू ईश्वरीलाई झैं सम्झेर आदर र मायाँ गरे । भाइहरूले पनि त्यसै गरे । बुवा मुमा र म बसेर ईश्वजीका, पढाइका, काठमाडौंका कुरा गर्दै गयौं । जिल्लाका कुराहरू पनि गऱ्यौं । कान्छी बहिनीले धेरै मेहनत गरेर खाना पकाइन् । मिठो खाना बनाइन् । सबै संगै रमाएर खायौं । एकछिन बसेर ग्वाघा पुग्ने कार्यक्रम बनाएको हुंदा उहाँहरूले बस्न भनेर हत्ते गर्दा गर्दै पनि विदा भएं । आमाले आँशु काढ्नु भयो । भाइ बहिनीहरूले मुख मलिनो पारे । बुबाले ढिकसम्म आएर-उभिएर करिब एक माइल आउँदासम्म मलाई हेर्दै गर्नु भयो । यो पवित्र मायाँ र व्यवहारले मलाई विचलित पाऱ्यो । उहाँहरू प्रति कलकल मायाँ र आदर लाग्यो । यसलाई उहाँहरूको आशिर्वाद र प्रोत्साहनको रुपमा लिएं । काठमाडौं पुगेर साथीलाई यो खबर सबभन्दा पहिल्लै सुनाएर बढी उत्साहित, प्रोत्साहित भई प्रगति गर्न सल्लाह दिने विचार लिएं । साथी ईश्वरीले मबाट लिनुभएको थोरै पैसा घरबाट लिनू भन्नु भएको थियो । उहाँहरूको असीम मायाँ र सद्व्यवहारले मलाई ढाकेर न्यानो पाऱ्यो, त्यसतिर कुरा गर्ने कुरै रहेन । बरु मिठो पवित्र मायाँ र सद्व्यवहारको गहिरो छाप लिएर अगाडि बढें । बढ्दै आए ।

आज पनि साथी ईश्वरीप्रसाद शर्माका आदरणीय बुबा मुमालाई निकै आरामै होला कि ? प्यारा भाइ बहिनीहरूलाई आरामै होला कि ? के गर्दा हुन् ? कस्ता भए हुन् ? कहाँ कहाँ बस्दै रहँदै होलान् ? भन्ने सोच विचार आउँछ कहिले काहीं । यसैलाई अघि बढाएर आफ्नो खोजको यात्रा लम्ब्याउँदै गर्छु । हेरौं, अगाडिका दिनहरूमा यो यात्रा कति लम्बिदो रहेछ !

---- o ----

(वार्षिक प्रतियोगिता कविता)

सहारा दिएझैं नगर

- अम्बिका डी.सी.

सहारा दिए झैं नगर कतै तिमी पनि
धोकेबाजको नाटक त खेल्दैनौ
चिने झैं गरी मेरो हात किन समाउँछौ
कतै तिमीले पनि दोसाँधमा लगेर त छोड्दैनौ
मेरो एक जिउदो लास मात्र छ
चाहनाहरु सब सेलाइसके
संसारमा आफ्नो भन्नु नै को छ र
सबै त पराई भइसके
जीवन एक आँधीबेरी भैसक्यो
मेरा दुःखका कथाहरु सुनाउंदा सुनाउँदै
हिमाल पनि पग्ली मरुभूमि भैसक्यो
तिमीलाई पर्खि बस्दा बस्दै
मेरो मुटु नै पत्थरमा परिणत भैसक्यो
तिम्रो बिछोडको व्यथा सहंदा सहँदै
मेरो हाँसने दिल नै कठोर भैसक्यो
नदेउ तिमीले आशिष मलाई
मेरो शरीर नै बोझ भैसक्यो ।

दाङ्ग

अन्धकार भित्र

- सिर्जना शर्मा

सिखा हाँगा र सुकेका पात सरी
छाताछुल्ल भएका सपना सरी
फुटेका काँचका टुक्रा सरी
कस्तो उराठलाग्दो जीवन, ।

बिना पानीको माछो सरी
च्यातिएको कागज सरी
औंसीको कालो रात सरी
कस्तो उराठलाग्दो जीवन !

माया र ममताबाट वंचित एउटा बालक
जीवन र मृत्युको दोसाँधमा उभिएकोछ
कालो बादल मडारिएको अकाशमुनि
निस्तब्ध अध्यारोमा पसारिएको छ ।

यस्तो जीवन पनि के जीवन !
कस्तो उराठ लाग्दो जीवन !!

चावहील, काठमाडौं

कथा

अनिर्णय

- कश्यप अधिकारी

त्यसदिन फेरि म चावहिल हिल्लीबजारको चक्कर लगाउँदै कमलपोखरी हुँदै नक्साल पुग्ने अठोटले एउटा नयाँ त्रास बोकेर हिंडेकी थिएँ । बेला घर्किंदै थियो । मनमा अनेक कौतुहल सामुद्रिक छालझैं उतार चढाव गर्दै थिए । सन्ध्याको आगमनले होला सबैलाई घरपुग्ने हतारो थियो । ट्याक्सी, ट्याम्पो, बस र कारहरू सडकमा उछिन पाछिन गर्दै दौड्दै थिए । पैदलयात्रीहरू भिडमा आफूलाई तर्काउँदै हतारिँदै हिड्दै थिए । मैले सोचे सबैको भावना सुन्दर र शान्त होला । दम्पत्तिमा, मेलमिलाप होला । माया प्रेम र सद्भाव होला । तर मलाई त्यस्तो कुनै हतारो थिएन र पनि म भिडलाई पन्छाउँदै सुगमता, सुन्दरता र ममता होइन, एउटा नयाँ डर, त्रासको खोजिमा हिंडेझैं अघि बढ्दै थिएँ । मेरो साथमा भावना दिदी हुनुहुन्थ्यो । मेरो नजिकैबाट हिड्ने भावना दिदीलाई मेरो मनमा तरंगित हुँदै गरेका उतार चढाव के थाहा ! उहाँले सोझा मैले स्पष्ट जवाफ पनि दिएकी थिइन । "दिदीलाई केवल हिडनुहोस न; म जहाँ जान्छु त्यही पुगेर त सबै जानकारी भै हाल्छ नि" भनी हिडाउँदै थिएँ उहाँले जिज्ञाशा राख्दा मेरो जवाफ थियो, "मेरोलागि पनि कहिलेकाहीं समय खर्चिनुहोस् न, कत्ति आफ्नो मात्रै घर, काम, छोराछोरीको सेवा र ध्याउन्न गर्नु हुन्छ । मप्रतिको तपाईको केही कर्तव्य छैन र ?" मेरो भनाईले दिदी छक्क पर्नु भो र केही बोल्नु भएन । "ल हिड त हिड" बहाँ मेरो पछि लाग्नु भो । उहाँ मेरो विगत र वर्तमान परिस्थितिसंग राम्रो नै परिचित हुनुहुन्थ्यो । त्यसैले मेरो मन दुखाउन चाहनु भएन । केही समय हिडे-पछि मौनता तोड्दै, सोध्नुभयो- रमला कहाँ जाने, किन जाने त्यति त भन्दे । म पनि स्पष्ट भएरै हिडौं न । हिड्न पनि जांगर लाग्छ । फेरि त कहिल्यै यति खिन्न, देखिन्न थिइस् । यसरी नहिड्ने मान्छे, के भएको छ तँलाई आज, यो बोलामा हिड्नै पर्ने विशेष काम के पऱ्यो ? मेरो त्यस प्रकारको अनिर्दिष्ट हिडाई र मौनता देखेर भावना दिदी छक्क पर्नु भएको थियो । त्यस बेलासम्म हामीले निक्कै बाटो पार गरिसकेका थियौं । म दिदीतिर फर्कें, उहाँ मेरो यस यात्राको रहस्य म बाटै गन्तव्य नपुग्दै जान्न चाहनुहुन्थ्यो । फेरि विश्वासले साथ लिएर हिंडेको मानिस जानकारी नदिनु पनि उहाँमाथि अन्याय नै होला ठाने ।

हामी नक्सालको भगवती मन्दिर अगाडि पुगिसकेका थियौं । दिदी मन्दिर पस्ने ? मैले सोधे । दिदीले पस्ने संकेत मा टाउको हल्लाउनु भो । हामी मन्दिर परिसरमा पस्यौं । म दैनिक त्यही बाटो हिड्थें तापनि मन्दिर पसेकी थिइन । आज श्रद्धाले मेरो शिर निहुरियो मन्दिरको देउता सामु । दिदीले मन्दिरको ठूलो घण्टा बजाउनु भयो । श्रद्धाले ढोग्नु भयो । मन्दिर परिसर पनि श्रद्धालु जनसमूहले ढाकेको थियो । उनीहरूका बेग्ला बेग्लै गुनासा र मागहरू होलान् ईश्वर सामु । मेरो न त माग नै थियो न त गुनासो नै ।

हामी मन्दिर नजिकैको एउटा फलैंचामा बस्यौं । "रमला भन न कुरो के छ ? तँ किन उदास-उदास छेस्" ? मेरो त्यो अस्वभाविक अवस्थाको जानकारी लिन दिदीले पुनः प्रश्न तेर्स्याउनु भयो । म भने के भनौं के भनौं मा रुमलिएकी थिए । त्यस क्षण म एकोहोरिँदै थिएँ । दिदी कुन्नि के-के सोच्दै मेरो उत्तरको प्रतिक्षामा हुनुहुन्थ्यो । उता मन्दिरमा मानिसको ओहोर दोहोर बढ्दै थियो । सडक क्षण प्रतिक्षण झन्-झन् भिड हुँदै थियो । तर मेरो मनमा भने रमणीय र सुन्दर वर्तमानलाई छोडेर अतिततिर पौडिन पुगेछ ।

विवाह र विवाह पछिका दिनहरू एक एक गर्दै मेरो मस्तिष्कमा चित्रित हुन थाले । हुन त विवाह सबैको हुन्छ । त्यस पछि प्रत्येक स्वास्नी मानिस आफूलाई सौभाग्यवती र सुखी हुन चाहन्छन् । तर कसैलाई भने पिडै पिडामा जीवनभर छटपटाउन पर्छ । स्वार्थी छन् धेरै मानिसहरू । म यस्तै स्वार्थीबाट पीडा भोग्न वाध्य भएकी थिएँ । मेरोनिम्ति विवाह त धुमधामसंगै भएको थियो । विवाहमा कुनै त्रुटी पनि भएको थिएन । न त मैले त्यस्तो कुनै अपराध गरेकी थिएँ ।

मेरो तरंग तोड्दै दिदी बोल्नु भयो- "ए रमला ! किन टोल्हाएकी ? किन केही भन्दिनस् ? कहीं जानु छैन भने हिड् घर । मलाई यसरी मन्दिरमा बसीरहने फुर्सद छैन । फेरि छर छिमेकीले देखे भने के भन्लान् ।" मेरो यो अवस्था देखेर दिदीले के सोच्नु भो कुन्नि । दिक्क माने झैं गरी भन्नु भयो । मैले भए भरको साहस बटुलेर कुराको पोको खोलें "-दिदी मेरो जीवन के कस्तो रुपमा चल्दै छ भन्ने कुरा त तपाईलाई राम्रो थाहा छ । एक्लै पुरै जीवन बिताउन पनि मुस्किलै पर्ला कि ? यस्तो अवस्थामा मैले के गर्नु पर्ला ? तपाईले केही सोच्नु भएको छ यस बारेमा ।" मैले आफ्ना जिज्ञासापूर्ण आँखा दिदीतिर फर्काएँ । मेरो यस्तो कुराले दिदी आश्चर्यमा पर्नु भयो क्यारे ! उहाँ केही नजिक सर्नु भयो । एकछिन अघि उहाँमा देखिएको रीस त्यसै

सेलाएर गयो र उहाँ एकाएक भावुक बन्नु भयो । मेरो पाउदेखि सर्सती हेर्दै आखाँमा आखाँ मिलाएर भन्नु भो- "बहिनी तेरो पिडालाई बहन गर्न त सक्दिन तर केही बुझ्छु । तैले फेरि बिबाह गरौ भनेर सोधेकी भए, तेरो सोचाइलाई स्वगत छ बहिनी । राम्रो सोचिस् । तैले कुनै मानिस रोजेको भए उसलाई झन मुरी मुरी साधुबाद ।" यति भनेर दिदीले दुवै हातले मेरा दुवै गाला समाएर नजिक तान्दै निधार र सिउँदोमा चुमि दिनु भयो । मेरो मनको कुरो, जुन म भन्न सकिरहेकी थिइन, दिदीले खोल्दिनु भो, मलाई केही हलुको झै भयो ।

अब त के थियो र मैले सबै कुरा खुलस्त दिदी सामु राखि दिएँ । दिदी खुसिले गद्गद् हुनु भो र भन्नु भो बैनी तलाई सधै सधै खुसी देख्न पाउँ । तेरो जीवन सुन्दर र सुखमय होस् । त्यसक्षण दिदी खुसीले पागल झै हुनु भएको थियो । एक पछि अर्को आशिक दिदै जानु भयो । तर मेरो मन कता कता अतिततिरै हराइरहेको थियो । ती बज्र प्रहारहरू बिर्सन सकिरहेकी थिइन । फेरि मलाई त्यही बिगतको भयले दपेट्दै थियो ।

हामी मन्दिर हाता बाहिर निस्क्यौं । नक्साल चारढुङ्गेको बाटो हुँदै केही पर पुग्यौं र एक सुपरिचित साथीको डेरामा पस्यौं । मेरो भविष्यको सहारा अर्थात् मलाई हरेक दुःख सुखमा साथ दिन चाहने मानिस त्यहाँ मौजुद थियो । त्यस दिनसम्म त्यसलाई देख्नु बाहेक केही बोलेकी थिइन । यो पहिलो अवसर थियो उसंग बोल्न पाउने । उ श्याम वर्णको थियो, मझौला कदको र इमान्दार देखिन्थ्यो अनुहारले । उ केही लजाए झै देखिन्थ्यो सायद आफन्तहरूका बीचमा मलाई पाएर होला ।

उ प्रशन्न थियो त्यस बखत । किनकि उ पुरुष थियो र मेरो जस्तो अतितको भय बोकेको थिएन । उसले लजाउदै मलाई हेर्दै केही भन्न चाह्यो । घर, परिवार र लगनगाँठो कस्ने केही कुरा उसले गऱ्यो । म उसका र भावना दिदीका कुरा सुनिरहेकी थिएँ । सबै प्रशन्न मुद्रामा कुराकानी हुँदै थिए । उनीहरू साइत जुराउने काममा व्यस्त थिए । पात्रो पल्टाउँदै साइत तय गर्दै थिए उनीहरू । मेरो मनमा डरको ठूलो बोझ यता र उता दौड्दै थियो । भावना दिदी केही कुरा गर्न केही भन्न प्रेरणा दिदै हुनुहुन्थ्यो । म भने केही बोल्न सकिरहेकी थिइन । अन्तमा, "सम्पत्तिको नाममा हामी केही लिदैनौं" भन्ने उत्तर मागेकी थिएँ तर उसले प्रतिक्रिया जनाएन । उ केबल मुस्कुरायो मात्र । उ के चाहन्थ्यो म संग ! मेरो प्रेम, सद्भाव, कि सम्पत्ति ! केही जबाफ फर्काएन उसले । यसपटक म झन् रुमलिएँ अनिर्णयको भुमरीमा । सोचें, उ पनि प्रेम मित्रताको नाटक रचेर थुप्रै सम्पत्ति हत्याउन चाहन्छ । सबै लोग्ने मानिसको सायद यस्तै विचार हुन्छ । त्यसमा पनि म एक पटक कसैकी अर्धाङ्गिनी भैसकेकी त्यसै किन अपनाउथ्यो र ! फेरि पनि म उत्तर कुर्दै थिएँ तर उसले केही बोलेन, केही भनेन । मेरो दुःखी जीवनलाई हौसला दिन मेरो भावना बुझेर एक शब्द बोलेन । उसलाई मैले मानव ठान्ने कि दानव, ठम्याउनै सकिन । म अनिर्णय मै त्यस ठाँउबाट भावना दिदीको संकेतसंगै उठें र कोठाबाट बाहिरिएँ ।

---- o ----

नयाँ वर्ष २०५४ को
उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण
देशवासीहरूमा
उत्तरोत्तर प्रगतिको
मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कृषि आयोजना सेवा केन्द्र लि.
परिवार
रामशाह पथ, काठमाडौं

२०५४
नयाँ वर्षको पावन
अवसरमा सम्पूर्ण
देशवासीहरूमा
सुस्वास्थ्य एवं प्रगतीको
मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कृषि विकास बैंक
प्रधान कार्यालय, काठमाडौं

सलामत् देताङ् अर्थात् स्वागतम्

-रामप्रसाद पन्त

त्रिभुवनविमान स्थलबाट तेस्रो देशमा जाँदा अपनाउनु पर्ने सम्पूर्ण प्रक्याहरू, व्याग जाँच गराउने, एयरपोर्ट ट्याक्स तिर्ने, व्यागमा ट्याग लगाउने र बोर्डिङ् पास लिने काम सकेर आफ्नो परिवारलाई बाई बाई गरिसकेपछि म नयाँ दिल्ली हुँदै मलेसिया जाने क्रममा शानेवानिको बोइङ् २१७ को प्रतिक्षामा इमिग्रेसन हलतिर लाग्छु ।

केही समयको प्रतीक्षापछि धावन मार्गतिर जाने ढोका खुल्छ । यात्रुहरूको हुलमा मिसिएर म पनि उडानकोलागि विमान भित्र प्रवेश गर्छु ।

मेरोलागि बोइङ्को अनुभव नौलो नभएपनि हामी जस्तो मध्यमवर्गीय मानिसकोलागि बोइङ् चढ्नु भनेको औकात बाहिरको कुरो हुनजान्छ र त्यस्तो मौका पर्खनु पर्छ । जुन मौका कसैको हातमा निर्भरहुन्छ । त्यही पर्खाइको लामो अनुभवको फलित उपलब्धी हो यो मेरो मलेसिया भ्रमण । अर्थात् सरकारी सेवामा संलग्न कर्मचारीहरूले पाउने एक प्रकारको मीठो राहत हो यो । न्यून वेतनमा जीवन धान्न बाध्य कर्मचारीले आफ्नो दैनिकी गतिलाई केही सजिलो पार्ने कुनै दुई प्रकारको बाटो मध्ये इज्जत र प्रतिष्ठालाई कायम राखेर सेतो धन उपार्जन गर्ने यो एउटा बलियो र गतिलो मार्ग हो भन्ने मलाई लाग्दछ ।

विमान भित्रको सिटमा एयरकुलरको आनन्द लिँदै म यिनै कुराहरू सोच्दैथिएँ । मैले पाँचहप्ताको विदेश भ्रमण सकेर स्वदेश फर्कदा आफ्नो परिवार र केही इष्टमित्रहरूलाई समेत खुसी गराउने काम गर्नुछ । यो मेरो समस्या मात्र नभएर तेस्रो देशमा पाइला राख्ने प्रत्येक व्यक्तिहरूमा आशाप्रद चाहना राख्ने मानवीय स्वभाव नै भएको छ ।

म एक्लो थिएँ नितान्त एक्लो । नेपाल अधिराज्य बाटै म एक्लै प्रतिनिधित्व गर्दै थिएं । मलेसियन टेक्नीकल को-अपरेसन प्रोग्राम (MTCP) अन्तर्गत National Institute of Public Administration (INTAN) Malaysia अर्थात मलेसियन भाषामा Institut Tadbiran Awam Negara (INTAN) Malaylia को निम्तोमा Planing Management of the Urban Invironment सम्बन्धी कोर्समा भाग लिन म क्वालालाम्पुर को बुकिटकियारा जलान दामन्सरा जानु थियो । मलेसियाको बारेमा मैले यस अघि केही सुनेको मात्र थिए देख्ने र अनुभव गर्ने मौका पाएको थिइन । मैले सुनेको थिए -एसियन राष्ट्रहरू मध्ये सबै दृष्टिकोणबाट वैभवशाली राष्ट्र हो मलेसिया । एशियाली राष्ट्र मध्येको प्रभावशाली राष्ट्र जापानको पछिपछि दौडदैछ मलेसिया । तर मैले धेरै कुरा सुन्न बाँकी रहेछ, धेरै कुरा जान्न बाँकी रहेछ त्यो मुलुकको बारेमा । जुन मेरो प्रत्यक्ष अनुभवले बतायो ।

करिव डेढघण्टा लामो उडान भरेर म इन्दिरा गान्धी अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल नयाँ दिल्ली पुगें । भारतीय दाजुहरूबाट मैले करिव दशवर्ष अघि पनि त्यसै विमान स्थलमा भारतीय मित्रहरू बाट स्वागत पाएको थिएं तर त्यो मेरो निजीयात्रा थियो ज्यादै निरर्थक र निराशाजनक । अन्तर्घात प्रतिघात अनि पीडादायी यात्राले जन्माएको संबेदनापूर्ण अनुभूति । जुन यात्रालाई अहिले म प्रस्तुत गर्न चाहन्न । किनभनें त्यस घटनाको कारणबाट मेरो एउटा शोक काव्य प्रकाशित भैसकेको छ ।

एउटा दाजुले भाइप्रति गर्नु पर्ने कस्तो कर्तव्य हुन्छ । दाजु भाइको नाता जोडेर पनि त्यो प्रयोगमा आउन सकेको छैन नेपाली र भारतीय बन्धुत्व बीचमा । त्यो अनुभव मैले त्यसबेला पनि भोगेको थिए र अहिले पनि । मैले यसपाला सेचेको थिएं- यस यात्राले मलाई कहीं पनि कतैपनि कष्ट साध्नु नपर्ला । किनभने मित्रराष्ट्र मलेसियाको एउटा इन्टिच्यूटको आमन्त्रणमा उनीहरूद्वारा प्रेशित PTA टिकट प्रयोग गरेर अनि श्री ५ को सरकारद्वारा प्रदत्त विशिष्ट राहदानी (नीलो पासपोर्ट) साथमा लिएर वैदेशिक यात्रामा निस्केको थिएं । जुन पासपोर्टमा भिसा स्टाम्प लागेको थियो । शंकास्पद एवं प्रतिबन्धित वस्तुहरू मसंग थिएन । मैले डराउनु पर्ने कारण केही थिएन । तर भारतीय बन्धुहरूले विशेष राहदानीको बास्ता नगरेर राम्रैसग खान तलासी गरे । केरकार गरे र उपहारकोलागि लगिएका केही सामानहरू माथि पनि कुदृष्टि राखे । मैले सोचें-धन्य छौ भारतीय बन्धुहरू तिमीहरूको स्वभावमा कहिल्यै परिवर्तन आउन सकेन ।

यति मात्र होइन, कुरो कहाँ सकिएको छ र । खाँटी कुरो त गर्न बाँकि नै छ । जुन घटनाले म यति मर्माहित भएको थिएँ कि मेरो ओठमुख सुकेको थियो, एयर कण्डिसन भएको ठाउँमा पनि पसिना पसिना भएर म एयरमो यत्रतत्र घुमिरहेको थिएं- मलेसियन एयरसंग संबन्धित भारतीय पदाधिकारीहरू, शानेवानीको काउण्टर र एयरपोर्ट म्यानेजरको कक्ष । कारण मैले त्यहाँ मलेसिया एयरलाइन्सबाट यात्रा गर्न टिकट कन्फर्म गराउनु थियो तर कम्प्यूटर लिस्टमा मेरो नाम छुटेको अर्थात् शानेवानीले

कन्फर्म नगराएको भन्ने हेतु मैले यात चार दिन कुर्नु पर्थ्यो यात रु. ४ हजार थप भारु तिरेर बिजनेस क्लासमा यात्रागर्नु पर्थ्यो । तर यी मध्ये दुवै सर्तहरू मेरो हित अनुकूल थिएनन् किनभने नत मसंग त्यति धेरै पैसा थियो न त चारदिन बस्दा मेरो विदेश भ्रमणको उद्देश्य नै पुरा हुन सक्थ्यो ।

करिब एकघण्टा जतिको छटपटाहट बिन्तिबिसाहटपछि एयरपोर्ट म्यानेजरले काउण्टरमेनलाई बोलाएर आदेश गरे - खालि सीट भए मिलाइ देऊ । मेरो मन अलिकति ढुक्क भयो । त्यति ठूलो विमानमा एउटा न एउटा खाली सीट कसो नमिल्ला ! आखिर भयो त्यस्तै । मैले ती म्यानेजरलाई मुरीमुरी धन्यवाद दिएर मलेसिया एयरपोर्टको विमानतिर प्रस्थान गरें । विमान उड्न एक मिनेट मात्र बाँकी थियो । दुःख पाएपछिको प्राप्त सुखद् अनुभूति यति मीठो हुन्छ जसलाई ससारको कुनैपनि मीठो वस्तुसँग तुलना गर्न सकिंदैन । त्यस्तो अनुभूति मलाई विमानमा बसेपछि प्राप्त भयो । जुन आनन्दानुभूति सायदै जीवनमा प्राप्त भएको थियो होला ।

झण्डै ६ घण्टाको प्रतीक्षामा त्यहाँ मैले मुख्यतः एकजना व्यक्तिसँग सौहार्द्र सम्बन्ध कायम गरेको थिएँ । ती मित्र थिए जर्नेल सिंह र भारतीय मूलका मलेसियन नागरिक । भारतीय मित्रहरुद्वारा प्रदर्शित चरित्रहरुदेखि उनी पनि वाक्क भएका थिए । भन्दै थिए - हेर्नुस् न, यिनीहरुको चरित्र चित्रण गर्नुपर्दा आफैलाई लाज लाग्छ । आत्मग्लानी हुन्छ । के गर्नु, यिनीहरुको यो रुखो बोली परम्परागत भैसकेको छ । यो व्यवहार उनीहरुको स्वभाव बनिसकेको छ । तपाई पाँच घण्टापछि मलेसिया पुग्नु हुनेछ र देख्नुहुनेछ । तिनको र यिनको व्यवहारमा कत्ति फरक छ ।

उनको यस भनाइले मलाई पनि कताकता छोयो । भाइभाइ भएर पनि किन हामी काँधमा काँध मिलाउन सकिरहेका छैनौं ! किन हामी आपसी दुःख र दर्दलाई बुझ्न सकिरहेका छैनौं ! किन हामीले आ-आफ्ना समस्यालाई आत्मसात् गर्न सकिरहेका छैनौं ! किन हामीले कुरा एउटा र काम अर्को गर्छौं ! किन हामीले पर पीडा बुझ्न सक्दैनौं ! किन हामीले अर्कालाई पनि दिनुपर्छ र अर्काले पनि खानुपर्छ भन्ने मानसिकता बनाउन सकिरहेका छैनौं ! किन हामीले एक अर्कालाई समान गर्न सक्तैनौं । हामीले आफ्नो कमजोरी किन केलाउन सक्तैनौं । हामीले आफूभित्र टाँसिएको अभिमान र अहपनालाई निकालेर फाल्न किन सक्तैनौं ! यी सबै तर्कनाहरू विमान आरोहणको क्रममा मेरो मनमा एकसाथै उठ्जिए ।

यिनै विषयवस्तुहरुमा कलम चलाउँदा मलाई झट्ट याद भयो - एकजना बंगाली बाबुको । ती बाबु सेमिनारको सिलसिलामा मसँगै मलेसियामा आमन्त्रित गरिएका थिए । त्यहाँ रहँदा बस्दा उनले देखाएको सक्कली अनुहारलाई म पछि चर्चामा ल्याउनेछु ।

नेपाली समय भन्दा पौने तीनघण्टाको समयलाई अगाडि पारेर म अर्कोदिन बिहानीपख मलेसियाको अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा अवतरण गरें । सहभागीहरुको परिचय गर्न सजिलो होस् भन्ने हेतुले Conformation पत्र पठाउँदा खेरी नै MTCP को तर्फबाट मलाई INTAN लेखिएका ३ वटा स्टीकर उपलब्ध भएका थिए । Checking को काम सकेर मैले स्टीकरलाई कोटमा टाँसेर निर्गमन द्वारतिर लागें । त्यहाँ मेरो स्वागतार्थ Mr. Jffar Sidiki Ibrahim बसेका रहेछन् । मैले त उनीलाई चिनिन तर म त्यहाँ पुग्ने दिन र समय पर्खेर बसेका उनीले मेरो कोटमा टाँसिएको INTAN अंकित स्टीकर देख्नेबित्तिकै **Welcome Mr. Pant, Welcome** भन्दै हात मिलाएर अलिपर अड्याइ राखेको कारतिर अगुवाइ गरे । हामी त्यो कारमा बस्यौं । उनीले मलेसियन भाषामा ड्राइवरलाई हिंड्ने आज्ञा गरे । क्वालालम्पुर शहरका चिल्ला फराकिला सफारोडहरूमा कहिले पुलमाथि र कहिले पुलमुनि हुँदै दायाँबायाँका सुन्दर बृक्ष बनस्पति र हरियालीलाई प्रफुल्लित एवं पुलकित नजरले हेर्दै म पुगें - बुकिट कियारा जलान दामन्सरा । **"SALAMAT DETANG"** अर्थात् तपाईलाई स्वागत छ । स्वागतद्वार मा लेखिएका यी अक्षरले मेरो अभिनन्दन गरे ।

क्रमशः

---- o ----

नव वर्ष २०५४ को सुखद् उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण नेपालीमा सुख, शान्ति तथा समृद्धिकोलागि हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

मेरिनोल नेपाल 'आशादीप'

(मानसिक विरामीहरूको पुनः स्थापना केन्द्र)

धुम्वाराही, काठमाडौं

फोन नं. ३७०९२२

कविता

विदेशिएका युवाहरूसंग

- ऋषिराम डी.सी.

स्वदेश छोडी विदेश जाने हे युवा नेपाली,
आमाले पुकार गर्दछिन् यहाँ आँसु है खसाली ।
नवस फर्क सझेर माटो पाखा र पहरा,
बाँझो छ बारी घरछेउ तिम्रो खेतका गहरा ।
पाखुरा तिम्रा उचाल्ने गैंती यै देशलाई खाँचो छ,
संसारकै स्वर्ग नेपालीभूमि यो कुरा साँचो छ ।
पुर्खाले बगाई गरत आलो आर्जेको नेपाल,
नेपाली वीर विश्वमा किर्ती फैलाउने विशाल ।
नविर्स भाइ सर्वोच्च शिखर सगरमाथालाई,
आमाको मर्म छोराको धर्म स्वदेश गाथालाई
स्वदेश छोडी .....
आमाले पुकार .....

कुमारीगाल, काठमाडौं

गजल

- रत्न प्रजापति

बोल्नु पनि खराब होला नबोल्नु पनि खराब होला
टाढाबाट देखेर तिमीलाई सुसेल्नु पनि खराब होला ।
माया र प्रीतिमा जल्नु यो दुनियाँको रीतै हो
म हिँड्दा तिमीले झ्याल खोल्नु पनि खराब होला ।
मिल्नु यसै गान्हो छ, अझ यो दुनियाँ तगारो छ
खुशीमा रम्नु त के, पीडामा जल्नु पनि खराब होला ।
संगै जिउनु र संगै मर्नु, कहाँ होला नियतिमा
हामी दुई कदम संगै चल्नु पनि खराब होला ।
छुट्टिनु पनि खराब होला, मिल्नु पनि खराब होला
तिम्रो संघारमा पाइला हाल्नु पनि खराब होला ।

पो.ब.नं ९३६७
काठमाडौं ।

कविता

गोर्खाली वीर

- सुरेन्द्र जङ्ग बराल

विहानी पख झुल्के घाम हिमालै हाँसेको ।
युद्धकालागि खुकुरी बोकी गोर्खाली नाचेको !!
डाँडा र काँडा भीर र पाखा गुराँसै फुलेको ।
वसन्त यामको हरियो वन आकाशै खुलेको !!

सगरमाथा शीरमा सधै टल्कन्छ टलल ।
गोर्खाली वीर चम्कन्छ सधै विश्वमा झलल !!
मुक्तिको नारा घन्काउँछौ सधै खुकुरी बोकेर ।
छातिमा गोली ओठमा हाँसो ती बैरी गिँडेर !!

शान्तिको भूमि उषाको लाली तिष्टाको भेगैमा ।
युद्धकोलागि जीवनै दिने गोर्खाली देशैमा !!
पवित्र मनले देशको काखमा नेपाली बाँचेको ।
देशको झण्डा युद्धको दृश्य गोर्खाली हाँसेको !!

निष्ठुरी माया फर्केन भनि प्रेयसी रुँदीहुन् ।
तैपनि आशा मनमा लिई गोरेटो कुर्दिहुन् !!
पर्खेर बस आउँदैछु आमा देशलाई सम्झेर ।
नेपाली छोरो बस्दैन विदेश बिरानो बनेर !!

आर-आर क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

नव वर्ष २०५४ को शुभकामना

विवाह, जन्मोत्सव आदि अवसरमा तपाइं के उपहार दिनु हुन्छ ? आखिर जे दिएपनि सर्वोत्तम त पुस्तक हो । साझा प्रकाशनका पुस्तकहरू उपहार दिने बानी बसालौं ।

साझा प्रकाशन

पुल्चोक, ललितपुर

निश्चय नै बिबाह गर, राम्री पत्नी पायौ भने सुखी हुनेछौ र खराब पत्नी पायौ भने तत्वज्ञानी बन्नेछौ । - सुकरात

दायित्व बोल्छ ।

लेखकहरूमा अनुरोध

पूर्व सूचना अनुसार यस अंकलाई हामीले कथा विशेषांकको रुपमा प्रकाशित गर्ने लक्ष्य राखेका थियौं । तर विविध कारणबश सो गर्न सकिएन । यसो भनेर दायित्व कर्तव्य विमुख हुन खोजेको होइन । आगामी २९ औं पूर्णाङ्कले सो कर्तव्य पुरा गर्नेछ । अत: लेखक महानुभावहरूबाट २०५४ असार मसान्तसम्म आइपुग्ने गरी निम्न ठेगानामा कथा/ लघुकथा/ अनुवाद कथा र कथा सम्वन्धी समालोचना पठाई सहयोग गर्नु हुन अनुरोध छ ।
ठेगाना:- घ-१ ६०१ चावहिल, काठमाडौं ।

विविध जानकारी

सामाजिक आवश्यकता अनुरुप बिबिधता प्रदानगरी दायित्वलाई अझ फराकिलो पार्ने हेतुले साहित्यिक लेख रचनाको अतिरिक्त धर्म संस्कृति/विज्ञान प्रविधि/स्वास्थ संवन्धी र अनुवाद साहित्य संवन्धी लेखहरू पनि समाविष्ट गर्ने दायित्वको ध्येय भएको हुँदा तदनुरुप लेख रचनाहरू उपलब्ध हुन सके हामी गौरवान्वित हुनेछौं ।

पाठकहरूमा आग्रह

दायित्व परिवार, लेखक तथा पाठक वर्ग र विज्ञापन दाता मित्रहरूको संयुक्त सहयोगबाट दायित्वको गति लक्षित दिशातर्फ उन्मुख हुँदैछ । यस क्रममा दायित्वले केही उत्साहजनक काम पनि गरे होला र केही कमजोरी औल्याउने ठाउँ पनि राखे होला । यस यथार्थलाई बुझ्नकोलागि पाठक वा समालोचकहरूको निस्पक्ष प्रतिक्रिया आवश्यक भएको छ । अत: त्यस्ता पत्र-पत्राशहरू प्राप्त भएमा हामी 'पाठकको दृष्टिकोण' , अन्तर्गत प्रकाशित गर्नेछौं ।

वितरण र प्राप्ती

दायित्वको वितरण प्रक्रयामा एकरुपता ल्याउन र प्राप्तीमा स्थायित्व दिन काठमाडौं उपत्यकाकोलागि वितरणको जिम्मा बज्रकाली स्टेशनरी पसल (गोपालजीको पसल) चावहिललाई सुम्पिएको छ । अन्यत्र उपलब्ध नभएमा गोपालजीसंग संपर्क गर्नुभए पाठकको दायित्व पढ्ने अभिलाषा पूर्ण हुनेछ ।

थप जानकारी

दायित्व अपसेट प्रिन्टमा छापिन थालेकोले लेखक महानुभावहरूको फोटो छाप्दा अलग्गै आर्थिक व्ययभार नथपिने भएको कारण लेख रचना पठाउँदा एक प्रति पासपोर्ट वा अटो साईज (सकेसम्म श्याम श्वेत) को फोटो पठाई सहयोग गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछौं ।